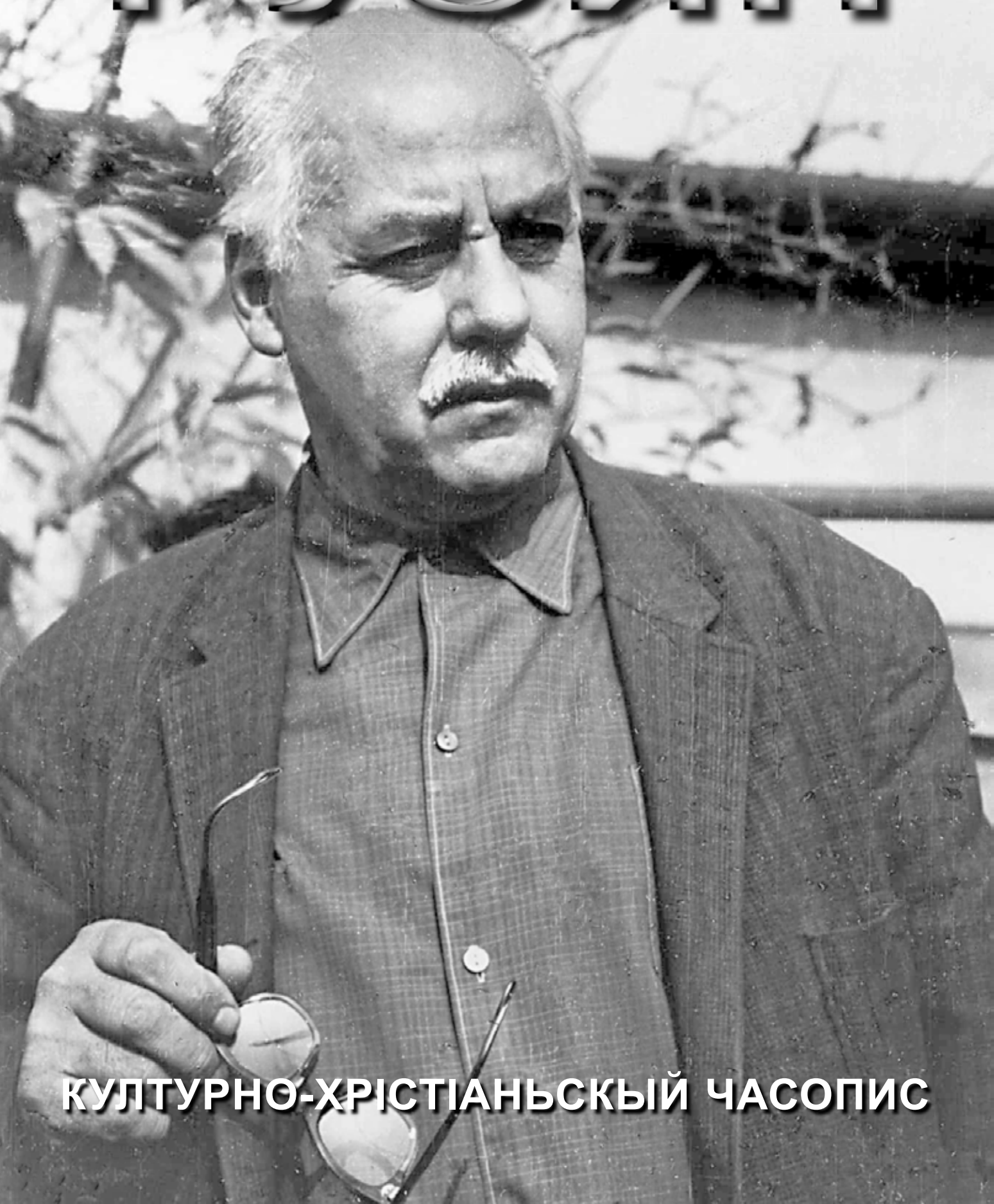

www.rusynacademy.sk

ЦІНА 36 КОРУН

RUSYN r. XVII, č. 4/2007

РУСИН

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

Важна подія про вшиткых русиністів

Світовий конгрес Русинів, Педагогічна академія в Кракові, Фундація на підпорі лемківської меншини „Рутеніка“ в Польщі були головними організаторами III. Міжнародного конгресу русинського языка, який у просторах спомнятої академії був од 13. до 16. вересня 2007 року.

Перед 15 роками ся одбыв першый міжнародный русинський научный языковий форум у Бардіовських Купелях – ку кодифікації русинського языка, де были прияты засады, же за основу русинського языка треба взяти живый народный русинський язык, же ся буде поуживати азбука і мають ся розвивати стандарти русинських языків в окремых країнах. В 1999 році ся одбыв II. Міжнародный конгрес русинського языка в Пряшові, де ся конштатовав ренесанс русинського языка і главнов темов была приправа публікації *Русинський язык* в едіції „*Najnowsze dzieje języków słowiańskich*“, котра наконець вышла (Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, 2. выдання 2007, 476 стор.). Од 1989 до 2004 року было выдано выше 260 русинських періодичных і неперіодичных выданий, в многих країнах ся учить русинський язык, він ся хоснує в церквях, в радію, в телевізії.

Конгресу передовала выставка сучасных русинськоязычных выданий, котрой вернісаж была 13. вересня 2007 у просторах знамой Ягелоньской бібліотеки в Кракові і де до 12. октябра 2007 было выставлених коло 250 титулів выданих творів у русинськым языку за послідніх 15 років. Выставка была збогачена фотопортретами в животній великості вшиткых дотеперішніх лавреатів Премії Александра Духновича за русинську літературу, фотографіями з літературных русинських акцій і з навчання русинського языка в окремых країнах. Кураторами выставки были Александр Зозуляк (за фотографічну часть) і Лариса Ільченко (за книжкову часть).

На III. Міжнародный конгрес русинського языка до Кракова было позваных 40 учителів і директорів школ із семох країн, де ся учить русинський язык. Який був ёго ціль? Проф. Павел Роберт Магочій у своїм вычерпным вступнім рефераті конштатовав належну уровень окремых приятых стандартів русинського языка, котры были кодифікованы по році 1989: у р. 1995 на Словеньску а р. 2000 у Польску, але і перебаряня слов із штатных языків, як і то, же на Підкарпатській Руси не був приятый єдотный стандарт языка, є там пару варіантів, котры ся шырше не хоснують, а в дакотрых країнах панує офографічний хаос. Як дале увів, треба зробити вшытко про то, ай дипломатичны крокы, абы прияты стандарти нашли свою шырокую підпору і жебы проблемы коло языка дати на праву міру. Він высоко оцінив Педагогічну академію в Кракові, де ся учить лемківський язык (Олена Дуць-Файфер). Академія прихилила конгрес під свою стріху, дала ёго участникам страву і уквартелёваня, за што їй треба щіро подяковати.

Як повів в першый день конгресу (14. 9. 2007 р.) проректор Педагогічної академії у Кракові проф. Др. габ. Тадеуш Будревіч, є про него честів привітати вшиткых участников русинського языкового конгресу на території Педагогічної академії, бо ту ся учить лемківський язык, а задачов академії є підпоровати розвиток і русинського языка. Як підкреслив, він сам ся занимає лемківськым літературов. Вера Сандовіч-Бонковска за надацією „Рутеніка“ высловила радость з того, же конгрес ся організує в Польску, де споминана надація выдавать книжки про лемківскы діти, учебники і под.

В тот день ку темі *Штатут русинського языка од II. Міжнародного конгресу русинського языка в 1999 р. очами знамых славистів* прозвучало пять рефератів. Окрем споминаного академіка, проф. Др. П. Р. Магочія з Торонтської універзіты в Канаді, выступили за своїма рефератами проф. Др. Юрій Ванько, др. н., на тему *Формованя койне з літературных штандартів*, і проф. Др. Роберт Ротштейн із США, який говорив на тему *Русинський язык і нероманьскы алфавіты в модернім світі*. Проф. Стефан Пю зо Шкотьска представив проблематику заводжованя чужіх слов до літературных языків. Він то продемонштровав на книжці Марії Мальцовской *Зелена фата-морґана*. Вызначный слависта проф. Др. Александр Дуліченко, др. н. з Естонії, говорив на тему *Пережиття мікроязы-*

ків у модернім світі. Він уваджать таких 18 языків, з котрых много має свою кодифікацію, міджі нима і карпаторусинський, який заділює до категорії розвивающій ся языків. Языкозна-тель ся дотулив і етічного, і языкового сепаратізму, котрого ся боять великы языки. Він то поважує за звеличованя, а тот процес треба анализувати.

Далшов темов, котра ся розоберала на конгресі была тема *Актуалны проблемы русинських кодифікованих варіан-*

• На краковскім конгресі Премієв Кірила і Мефодія за розвиток русинського языка была оцінена і довгорічна учителька русинського/лемківського языка і авторка учебників того языка – Мірослава Хомяк. Оцініня їй передає меценаш той премії Штефан Чепа за притомности Павла Роберта Магочія, председы Світової рады Русинів.
Фотка: А. З.

тів. Ку тій темі як першый із рефератом выступив проф. Др. габ. Генрік Фонтаньскі з Польщі з темов *Актуалны проблемы лемківського языка*, де ся зосередив на шпеціфічності у лемківскім языку. Доц. Др. Василь Ябур, к. н. із Пряшівської універзіты, говорив на тему правил русинського языка на Словеньску, де обернув увагу на зближованя русинського языкового варіанту на Словеньску з іншыма русинськыма варіантами. Мґр. Валерій Падяк, к. н. із Підкарпатя на Україні, говорив о тяжкій языковій практиці на Підкарпатю, де не є єдності при хоснованю русинського языка, наперек тому, же ту были створены мінімално три языковы нормы. Проф. Др. Михал Капраль, к. н. із Нїредьгазькой высшой школы, ся занимає актуалнов языковов ситуацію Русинів у Мадярщині, де правильно підкреслив, же не мала бы ся неговати група корінных жителів Русинів у Мадярщині на укор пришедшых Русинів із Підкарпатя. Старожылы мають свій язык, який треба брати до увагы і виходити з нёго. Іде, главно о жителів таких сел, як Комлошка і Мучонь. О актуалных проблемах войводињского варіанту русинського языка в Сербії сьме ся дізнали з реферату проф. Др. Юліана Рамача з Новосадської універзіты, який прочітав проф. Др. Михал Фейса.

Ведучім теми *Русинський язык в окремых функчных сферах* був проф. П. Р. Магочій. Проф. Михал Фейса із Сербії говорив о русинськым языку в урядній сфері, Др. Олена Дуць-Файфер ся занимала языком сучасной русинської літературы в Польщі, Мґр. Александр Зозуляк проанализовав акцептацію нормативности в русинській публіцистіці на Словеньску і підкреслив розбіжности в окремых русинських редакціях новинок і часописів на Словеньску односно дотримованя кодифікованого русинського языка. Так само критічно говорила і ПгДр. Кветослава Копорова з Інштитуту регіональных і народностных штудій Пряшівської універзіты (ІРНШ ПУ) о языковій уровни перекладів у репертоарі професіонального русинського Театру А. Духновича в Пряшові, де є мало синонімічных варіантів, часто замірна словакізація текстів і под. О. Тгліц. Франтішек Крайняк із Словакії розанализовав русинський язык в конфесійных текстах а лінгвістичны проблемы при перекладах із чужоязычной красной літературы простерла перед участниками конгресу Мґр. Алена Блыхова з .

В суботу, 15. вересня, в тематичній секції *Русинський*

язик в едукачнім системі окремых країн, котру вела ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., ведуча Одділіня русинського языка і культури ІРНС ПУ, выступила Др. Ева Міхна, яка порівнювала кашубський язык із карпаторусинським. Язык є найглавніший про каждый народ. Важна є ту роль родини при формованю языка меншин. Лекторка припустила велику асиміляцію споминаних языків з боку векшинових народів. Інформацію о актуалній ситуації в навчаню русинського языка і культури на Словенску подала ПгДр. Анна Плішкова. ПгД. Проф. Др. габ. Януш Гензел із Польщі реферовав о навчаню руського і русинського языка на Педагогічній академії в Кракові, де привів і своїх студентів, штудовав выбраны дідактичны проблемы выучованя лемківського/русинського языка. На тему двоязычных школ у Войводині в Сербії говорила Мгр. Марія Сакач-Фейса. Мгр. Мірослава Хомяк, авторка і сполуавторка 11 лемківських учебників, популярного проекту *Лемківський язык з компютером*, поповідала о учіню лемківського/русинського языка за помічі учебных помічників про учителів русинського языка. Тема ся продовжовала выступлениями Мгр. А. Блыховой, котра прочітала реферат Мгр. Марека Гая із Словакії *К проблемам навчання русинського языка на I. і II. ступню основных школ у Словакії*. Интересну тему собі выбрала учителька русинського языка з Мукачева Мгр. Марія Лендел, а то *Мотивація к навчаню русинського языка на Україні*. Она конштатовала, же на Підкарпатю є 40 недільных школ, в котрых ся учіть русинський язык. Як каждая учителька, і она прагне, абы наконець бив кодифікований єдиный русинський язык і на Підкарпатю. Интересно говорила і лемківська учителька Мгр. Марія Брода о ситуації і перспективах навчання лемківського языка в Польщі, а так істо Мгр. Любіа Няряді о навчаню русинського языка на середніх школах Сербії, яка конштатовала, же у них не суть такы проблемы, як в інших державах, із недостатком школярів, ці фінанцій. Далє выступила Мгр. Наталія Гнатко, котра інформовала участников конгресу о проблемах выучованя материнського языка Русинів у Хорватії. Др. Маріанна Лявонець высту-

пила з рефератом *Русинський язык в школах у Мадяріції*.

Ці не найвекшу дискусію викликала тема **Проблематика створіння цілорусинської норми**, тзв. койне, котру вела Др. Олена Дуць-Файфер, як домашня, душа ІІІ. Міджінародного конгресу русинського языка в Кракові. На тоту тему выступили: Доц. Василь Ябур, к. н., професор Др. габ. Генрік Фонтанські, Мгр. Мірослава Хомяк і ПгДр. Анна Плішкова, ПгД. Послїдня з них ся занимала можностями консензу при формованю койне на прикладі русинського перекладу Мгр. Валерія Падяка тексту книжки *„Народ нивыдык“* проф. П. Р. Маґочія. Як повів професор ПгДр. Юрій Ванько, к. н. із Словакії – койне є процес. Треба глядати єднакы знакы. Є їх много. В кождім припаді ся треба операти о народный ґрунт.

Наконець была вытворена **Інтерреґіонална рада русинського языка** (ей зложіня публікуєме в резолюції, прийатій на самый конець конгресу). Рада буде рішати нелем сучасны проблемы в розлічных варіантах русинського языка, але буде робити і над формованєм койне, респ. значне реалізовати поступны конкретны крокы к зближованю окремых варіантів русинського языка.

Русинський язык має і возродну функцію, і треба му вернути то, што му взяли: ёго красу, богатство і достоинство. О то ся подля своїх можностей усилював і ІІІ. Міджінародный конгрес русинського языка в Кракові.

Почінаючі ІІІ. Міджінародным конгресом русинського языка (Краков, 2007), ся за помічі **Фонду Штефана Чепы при Торонтській універзиті в Канаді** зачінають уділівати **Премія Кіріла і Мефодія за розвиток русинського языка** (плакета і фінанчний дар). По першыраз нєв были оцінены тоты лінгвісты і учителі русинського языка: Доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. і Ян Гриб з Словакії, Василь Сарканич і Михайло Алмашій із України, Др. Олена Дуць-Файфер і Мірослава Хомяк із Польщі, Проф. Др. Юліан Рамач з Сербії. Вшыткым ґратулуєме і жычіме много здоровья і сил в далшій роботі над русинським языком.

РЕЗОЛУЦІЯ

із ІІІ. Міджінародного конгресу русинського языка, Краков, 13. – 16. 9. 2007

АКТУАЛНЫ ПРОБЛЕМЫ РУСИНСКИХ КОДИФИКОВАНЫХ ВАРИАНТОВ:

1. До ІV. Міджінародного конгресу русинського языка кодифіковати літературный язык на Підкарпатській Руси (теперішня Закарпатська область України) і зачати работы на зномованю літературного языка Русинів у Мадярьску.
2. Кодифікованы варіанты русинського языка розвивати на принципі лексичной поліваріантности і зо захованєм шпещіфічных знаків (фонетичных, морфологічных, синтаксичных, словотворных і под.) карпатських русинських діалектів.

РУСИНСКИЙ ЯЗЫК В ОКРЕМЫХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СФЕРАХ:

3. Старати ся в конкретных функціональных сферах русинського языка дотримувати пріяты правила орфоґрафії і орфоепії. З тым цілєм організовати языковы консултації русинських лінгвістів з робітниками окремых сфер, хоснуючих списовный русинський язык в писмовій (друкованы медії, веб-сайты) і устній подобі (театер, радіо, телевізія).
4. Выдати синонімічны і перекладовы словники в окремых варіантах русинського языка про розлічны сферы поужываня того языка.

РУСИНСКИЙ ЯЗЫК В ЕДУКАЧНІМ СИСТЕМІ ОКРЕМЫХ ШТАТИВ:

5. З цілєм підвишіня уровни навчання і росшыріня кількості клас, респ. школ з навчанєм русинського языка, заміряти ся на мотивацію к выучованю русинського языка:
 - а) **школярів** – через доступны масмедії, главно через ествууючі або і через новы – шпещіалізованы – интернетовы сторінкы заміряны на выучованя русинського языка; через організованя олімпіад з русинського языка і русинських культурно-історичных реалій; через выдаваня зборників школярських работ, через выдаваня аудіо- і відеозаписів із правилнов высловностєв у кождім варіанті русинського языка;
 - б) **родічів** – через прямый контакт з ними і систематічну освіт-

ну роботу з цілєм пересвідчити їх о потреби їх дітей учіти ся язык предків;

в) **учителів** – через організованя интерреґіональных методічных семінарів, взоровых годин русинського языка і культуры; через выдаваня про них методічных матеріалів в ествууючій русинській пресі, респ. в шпещіалізованім русинськім педагогічнім часописі, якого бы были сполутворцями; через интерреґіоналну выміну учителів і штудентів універзит, на котрых мож штудувати русинський язык (Пряшівська універзіта, Ягелонська універзіта, Новосадська універзіта, Нїредьгазька высша школа).

6. Створити интерреґіоналну раду учителів і кождорічно організовати интерреґіональны учительскы конференції.

ЗАДАЧА СТОВРІНЯ ОБЩОРУСИНСКОЙ НОРМЫ:

7. З цілєм зближованя окремых списовных варіантів русинського языка зачати ся занимати створінєм єднотного алфавіту і принципу правопису: властных назв, главно мен, призви́ск і геоґрафічных назв. Створити сполочну норму перелису русинського языка з азбу́кы до латинікы, заміряти ся на єй єднотне поужываня в интернеті.

8. Першыма практичными кроками в створіню койне має быти створіня сполочной научной термінології і сполочного ґрафічного сістему.

ИНТЕРРЕГИОНАЛНА РАДА РУСИНСКОГО ЯЗЫКА

9. З цілєм ефективного і конштруктивного рішання настолєных языковых проблемів ІІІ. Міджінародный конгрес русинського языка обновлює роботу **Інтерреґіональной рады русинського языка**, до котрой были єдиногласно зволєны в першій ґрупі лінгвісты-славісты: проф. Др. Юрій Ванько, к. н., проф. Др. Александр Дуліченко, др. н., проф. Др. Стефан Пю, проф. Др. Роберт Ротштейн і проф. Др. габ. Генрік Фонтанські, а в другій ґрупі за окремы реґіоны-країны: проф. Др. Михал Капраль, к. н. (Мадярьщина), Мгр. Валерій Падяк, к. н. (Україна), Мгр. Демко Трохановський (Польща), проф. Др. Михал Фейса (Сербія), Мгр. Марія Хома (Хорватія) і доц. Др. Василь Ябур, к. н. (Словакія).

Орфографічні проблеми і корекції в русиньскім языку в Словакії

(Реферат у секції Актуальні проблеми русиньских кодифікованих варіантів
на III. Міжнароднім конгресі русиньского языка, Краков, 14. септембра 2007.)

Як є многым учасникам конгресу знаме, языкова комісія при Одділіню русиньского языка і культури Інштитуту регіональних і народностных штудій Пряшівської університету вирішила реалізувати в правилах правопису з 1994-го року дакотры зміны од 1-го септембра 2005 року.

Уж од самого зачатку, т. є. од кодифікації языковых норм 1995 року сьме просили вшиткых читателів русиньских текстів розлічного характеру, слухателів русиньского говореного слова, вшиткых тых, што люблять русиньске слово, русиньский язык, абы нам заганяли свої припоминокы, свої рекомендації на зміны, выліпшованя нашого варіанту языка, бо все сьме говорили, же кодифікаціов лем зачинать властна серьезна робота над языком. О тім, же інтерес з боку ужывателів языка є дость великий, свідчить і факт, же пришло выше пятьдесят припоминок главно к области графіки, орфографії, формотворіння, словотворіння і ужываня лексіки як термінологічної, так і общого характеру.

Може сьме не были (главно я) цалком пересвідчены, ці є 10 років уж дость на тото, жебы ся робили в правилах правопису зміны. Чекали сьме главно на реакцію молодшого покоління, про котрых властно тоту норму твориме. Акурат в році 2005 був закінчений цікл учебників од першой аж по девяту класу основных школ і про першу аж четверту класу середніх школ, де сьме наші правила овирівали а погляды молодых сьме до увагы брали, бо бы сьме хотіли, жебы ся їм наш і їх язык любив. Ясно, же сьме овирівали фунгюваня правил і у студентів одбору русиньского языка, з якого уж був уділений магістерський титул веце як 15-єм з них.

Доведна было зроблено коло 30 змін в языковій нормі, што є дость великий засяг до дотеперішніх правил. Треба признати, же сьме мали приготовлених іщі веце алтернатів змін, але повностів сьме ся на них не уєднотили і будеме чекати на далшу реакцію. Кідь будуть і надале жаданы, при далшій зміні правил їх будеме реалізувати. Реакції на зміны были і суть як позітивны, так і негативны. Дякуєме за єдны і другы, бо з того видно, же людем не є єдно, який язык поужывають.

При єднім з послідніх розговорів в Народных новинках ся ня редактор позвідав, який є мій погляд главно на критичны припоминокы на дакотры із змін в правописных нормах. Одповідь на такий вопрос не є проста, зато єм одповів кус дипломатично: каждый ужыватель русиньского языка, котрый є нашим на-

родным языком, має право высловити ся к єго нормативній подобі уж хочьбы лем зато, же літературный язык бы мав быти найдоконалішов формов народного языка. Як є каждому знаме,

• Доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., на III. Міжнароднім конгресі русиньского языка в Кракові 14. – 15. септембра выступив із двома рефератами. Фотка: А. З.

каждый кодифікований літературный язык бы мав діспоновати двома комунікачними нормами: говоренов (бісіднов) і графічно (писомнов). Я як автор норм графічної (писомной) подобы языка не можу і не хочу нікому заказовати ся к тым нормам высловлєвати, главно тогды, кідь їх чоловік высловлює із заміром, же тьма критичными припоминками поможе выліпшыти даны правописны нормы. Припоминокы писаны або высловлєваны з таким заміром приїмам вдячно, бо з них видно, же їх авторам проблематика языка не є чужда, же їм не є єдно, як пишеме.

Лемже суть і припоминокы высловлєваны з іншакым заміром, котры мають за ціль ранили, зосмішнити, уразити, а то нелем мене як автора, але іщі і моїх краянів із сниньской, убляньской ці уліцькой долины, якобы я через них, хоснуючі дакыкы явы їх говорів, не выліпшовав, але засмічовав (!) русиньский язык. А може іщі веце ня **гнівать факт, же дакотры з критиків нароком не дотримують літературны нормы, бо суть уразены, же не были акцептованы при змінах правил їх пропозиції**. Нащастя, таких припоминок не є много.

А теперь конкретно к реалізованим змінам:

1. Вывставав і вывстає проблем (котрый треба чім скоріше выяснити а выяснивши і дотримовати), **ці брати до**

увагы т. зв. цілорусиньской аспект в правописі, інакше повіджене – ці брати огляд і на іншы выріанты русиньского языка (лемківський і підкарпатський) в области графіки і орфографії, або творити нашу норму лем з нашого аспекту, присно ся дотримуючі ісходного говора, взятого за основу нашей літературной нормы. Хто хочь лем кус познать наші першы правила, так знає, же мы там маєме дакілько одказів на т. зв. цілорусиньский аспект. Кідь го не будеме брати до увагы, розділы між нашими нормами ся будуть збівшовати, а то мы не хочеме, бо чім дале, тым веце сьме пересвідчены, же Русины бы мали мати снажіння зближовати ся, а писемный прояв є к тому на зачатку найпригодніший. Жебы сьте дістали хочь лем малу представу о якы явы іде, уведьме сі пару прикладів:

а) **Правопис вербалной інфінітивной формы**: як в правилах правопису з 1994-го року, так і в новых правилах рекомендуєме писати флексійну морфему інфінітива з **-ти**, а не як бы належало з высловности скоро цілого русиньского ареалу Словакії писати в данім припаді **-ті**, напр: *бáбрати, бубновáти, варити, грáти, гонити, даровáти, давáти, зимовáти, косити, просити* і т. д. Ту сьме ся приклонили к писаню **-ти** главно зато, бо так пишуть і на Підкарпатю, і на Лемковині.

Дало бы ся то высвітлєвати і як захованя історічного принципю (то зн., же „и“ треба писати на місті староруського „и“, бо во векшині припадів оно перешло в наших діалектах на „и“. Або бы ся дав іщі тот яв перенести до области орфоепії і вытворити правило, же в тій формі (в інфінітиві) треба высловлєвати на місті „и“ звук „і“ як дослідок захованя єдного з многых далшых захованих явів староруського языка. Але факт зістає фактом – переважна векшина інфінітивных форм русиньских діалектів Словакії має на кінці „і“ а не „и“. Зато многы лінгвісты ся дожадовали такой зміны і высловлюють неспокойность з теперішнім правилом. Треба посудити, што є потребніше, бо виходячі з даных живых діалектів правду мають критіки.

б) Далшым подобным прикладом може послужити **правопис адьєсктивів і адвербіїв із суфіксом -ич-** типу: *практич-ный/практично, історічний/історічно, комуністичный/комуністично* і т. д., де многы рекомендують писати так, як ся в говореній (устній) подобі ужывать: *практицький, історіцький, комуністичький* і т. д. Мы ся ту знову приклонили к векшыновому русиньскому писаню тых форм,

лемже тым не дотримуємо бісідну подобу тых форм, што є далше приклонія ся к цілорусинському яву.

в) Далшый приклад – писаня суфікса **-ець з мягкым согласным -ц’**, хоць векшина Русинів у нас хоснує тот суфікс в подобі **-ець**, напр.: *конець, отець, палець, клінець* і т. д. Знову сьме ся приклонили к векшиновому правопису того суфікса в інших варіантах русинського языка, хоць тым порушуємо бісідну подобу ісходного говору нормативной подобы языка.

г) Суфікс **-іця ся в правилах уваджать в подобі з мягкым -ц’**, хоць знову як в ісходнім діалекті, так і многих далшых говорах ся в даній позиції высловлює тверде **-ц’**, т. зн. же подля того бы ся ту жадало писати напр.: *паліця* (а не *паліця*), *пишениця, Богородиця, ковбця, кланиця* і т. д. То є далшый приклад приклонія ся к тому, як ся пише в інших варіантах русинського языка. А таких прикладів т. зв. «цілорусинзмів», за котры нас критікують, є в наших правилах омного веще. На лежить ту, наприклад, і **правопис рефлексівного прономина в подобі „ся“**, котре ся в ісходнім говорі высловлює з **-а (са)**, што є зъявне приспособліня ся словацькому *sa*, котре на запад од ріки Ондавы і Хотчанкы поступно переходить до подобы **„ша“** і **„ш’а“**. І ту сьме заховали в нашім правописі векшинове русинське написаня в подобі **„ся“**, хоць была в припоминках часто рекомендована зміна, выходячі з живого діалекту як основы літературной подобы.

• На краковскім конгресі русинського языка першыраз ся передавала Премія Кіріла і Мефодія за розвиток русинського языка а міжжі семома оціненыма був і доц. ПеДр. Василь Ябур, к. н.
Фотка: А. З.

2. Область графікы:

а) В даній області основнов рекомендацій на зміну было **выпушчія з азбуки йотованой бузквы „ѣ“ і єй заміну спойнѣм ѣ + о або спойнѣм -ѣо в завислости од позиції і функції** (як є в українськым языку). О даній проблематіці ся вела діскусія і в нашій пресі. Главным аргументом выпущія даной буквы было тверджія, же **„ѣ“** є чуждїм елементом в русинськым языку і є незвыкле го ужывати напр. на зачатку призви́ск, мен, міст, рік і т. п. Нашы рекомендації на його захованя не буду ту вводити, суть уведжены в правилах правопису і в одповідах публікованых в пресі із заключінѣм, же **„ѣ“** може еднакым способом повнити тоты самы функції, як і остатні йотованы буквы. Але і так сьме в новых правилах часточно змінили єй правопис в тім змыслі, же в **чуждозычных (перевзятых) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і в позиції по гласных місто буквы „ѣ“ ся пише спойня ѣ + о**, напр.: *ѣора, ѣогурт, ѣод, ѣот, ѣотація, ѣотований, Йосафат, майор, район* і т. п. Далє в **чуждозычных словах як в середині слова, так і на кінці слова в позиції по гласнім „і“ пишемо спойня і + о**, напр.: *міліон, патріот, шпіонаж, радіо, Токіо* і т. д.

З таким рішінѣм не суть дакотры читателі спокійны, бо жадали абсолютне выпущія той буквы.

б) В області графікы **главна зміна настала в тім, же до алфавіту сьме доповнили іщі єдну букву – ѣ (твердый знак, єр)**, котра має функцію розділового ці розділюючого знаку і служить на сігналацію йотації тогды, кідь ся префікс (предпонка) кінчить на тверду парну подля

твердості/мнягкості согласну фонему в позиції перед йотованов буквов, напр.: *зъявити ся, зъяднати, одъясти, адъятант, конъюнктура, розъярити ся, безъядровый, інъяскія* і т. д. Тота зміна не выкликує даякы важнішы протесты, є пріята позітивні, хоць были і рекомендації писати на єй місті апостроф, або зіхабити став з першых правил, де тоту функцію повнив мнягкый знак (**ь – єрь**).

в) До той области можемо заділити і **часточну зміну фунгованя буквы „і“**, значіня котрой ся росшырило іщі о єдну функцію.

Што до значіня букв, то подля старых правил буква **„і“** означала фонему [i] (а ніч інше). То значіть, же буква **„і“** в позиції по каждій согласній означала лем гласну фонему [i], а у попередній согласной можна мнягость або оставала неозначена (несігналаізована), напр.: *літо, сіно, тіло* і т. п., або не была диференціальным признаком даной фонемы, напр.: *очі, гіркий, міжжі* і т. п. З того выходило, же в дакотрых позиціях ся мнягость ці твердость фонем на писмі не сігналаізовала. Наприклад, спойня **„ті“** могло одповідати і [tʲi] – *місто*, і [ti] – *тілько*, спойня **„ді“** могло сігналаізовати і [dʲi] – *діти*, і [di] – *дім, діван* і т. п. Так было і у фонем **с, з, н, л, р, ц, дз**. Также буква **„і“** означала все лем гласну фонему [i] во вшыткых позиціях по согласных.

Подля новых правил ся буква **„і“** вжывать тыж на сігналаізацію мнягкості согласных в позиції по парных по твердості і мнягкості согласных фонем: **т, д, н, л, с, з, р, ц, дз**, напр.: *дідо, діти, ліс, літо, німый, сініг, тіло, сіно, ціловати* і т. д. Выяснять ся так часты недорозумія у высьловности многих слов, бо з їх написаня буде ясно, же напр. в словах типу *дім, стіл, ніж, ніч, сіль, зіпс, цінтерь, ліні, сірул* і т. п. будемо звуки в позиції перед **„і“** высьловлєвати твердо, а в словах типу *ліс, літо, дітвак, ділти, лівий, єніг, єніздо, сініг, сіно, бісїда, тїнь, стїна, цїль, цївка, цїловати, конї, Німець* і т. д. будемо звуки в позиції перед **„і“** высьловлєвати мнягко. Выяснить ся тым і семантичне значіня многих слов типу: *ніс (носа) – нїс* (мин. час од часослова *нести*), *ліс (на лісованя даякого матеріалу) – ліс, рік (рока) – рік* (мин. час од часослова *речі*), *тік – тік, пять воле – воле єм там їти* і т. д.

Причинов того проблему в нашім варіанті русинського языка є факт, же лем **„і“ з „й“** (ятя) є єдиним гласным звуком сігналаізуючим мнягость передстоячого парного подля твердості/мнягкості согласного. Остатны звуки **„і“** мнягость не сігналаізуют, ці уж походять з **„о“, „е“** в новозапертых складах, із праславяньского ці церковнославяньского **„и“**, або мають інше походжіня. То значіть, же **в нашім языку маємо фактично двояке „і“: сігналаізуюче і не сігналаізуюче мнягость, попереднєго согласного.**

К тому правилу є найвєще припоминок і буде робити найвєкшы тяжкості при єго практичній реалізації главно зато, же в многих говорах ся часточно діспалаталізовали дакотры із девятєх высьше спомянутых согласных. З другого боку то але буде велика поміч про орфоєпію (устну, бісідну реч), бо русинський язык ся будуть учіти і діти, котры не бісідують дома по русинськы ці люде з інших країн. А таким бы было тяжко зрозуміло высвітлити, чом еднака буква раз сігналаізує мнягость, а другый раз нїт.

Дішло і к далшым правописным змінам нелем в цілых ґрупах слов, але і в правописі єднотливых слов різних частей речі. Вшыткы їх можемо найти в наших правилах, выданных особитных публікаціях. Авторами єднотливых частей публікації были: **В. Ябур** (ґрафіка, орфоґрафія, формотворіня і основы синтаксису) і **А. Плїшкова** (словотворіня і пунктуація). **Зміны сьме зробили в вірі, же поможуть выплішыти дотеперішні правила а єдночасно дакус нашы нормы приближати іншым варіантам русинського языка.**

Література:

1. В. Ябур, Ю. Панько: Правила русинського правопису. Русинська оброда, Пряшів 1994.
2. В. Ябур, А. Плїшкова: Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанѣм русинського языка. Русин і Народны новинки, Пряшів 2005.
3. В. Ябур, А. Плїшкова: Літературный язык, Пряшівска Русь. In: Русинський язык, ред. П. Р. Маґочі. Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Opole 2004, s. 147 - 209.
4. Орфоґрафічний словник русинського языка, ред. Ю. Панько. Русинська оброда, Пряшів 1994.

Формування койне з літературних штандардів

(Реферат у секції Статус русинського языка од II. Міджінародного конгресу русинського языка в 1999 році очами визначних славистів на III. Міджінароднім конгресі русинського языка, Краков, 14. септембра 2007.)

Назва мого реферату назначус, же то буде лінгвістична рефлексія з амбіцій указати, як ся на базі пару діалектів вытварять койне як сполочный язык, в якім ся стирають діалектны розділы на хосен явив сполочных векшому ціслу діалектів. Но думам, же нас, участников конгресу русинського языка, интересує конкретніша тема, а то головно як койне, котре ся стало основов русинського літературного языка, фунгує в русинськیم языковим контексті на выходнім Словеньску. Коротко – **нашым замыслом є в кондензованій подобі рефлектувати став русинського літературного языка на выходнім Словеньску і скузености з єго хоснованя. В тым контексті бы было треба дослідити і одношіня єго поужывателів як носителів різних діалектів к свому новому літературному языку.**

Тото одношіня є важным феноменом: **Русины на выходнім Словеньску уж 12 років мають свій літературный язык, а тым ся про лінгвістіку, головно тоту, яка ся интересує о новы славянскы языки, отварять нова тема: як фунгує русинський літературный язык в языковій практиці єго поужывателів, які патрять к двом основным діалектным ареалам – выходному і западному.** Тот вопрос, на жаль, в моім рефераті не може быти в повній мірі зодповіданий, бо на то нам хыблять соціолінгвістичны даны.

В історії языкознательства ся міджі найстаршыма знамыма припадами възнику різних типів койне уваждать грецький языковий світ, де ся од половины I. тисячроча перед н. е. зачало проявляти міджінарічове вырівнованя у формі різних типів койне. Тоты языковы формы възникали обычайно на основі даякого ужшого політичного, господарского або культурного споліня. Такий розвой в послідніх сторочах перед н. е. кулміновав възником геленістичного койне, якого основов ся став атіцький язык перемішаний із дакотрыма ьньскыма елементами; до певной міры в нім нашов місце і негрцький вплив, головно в словнім фондї (чуджі елементы абсорбовав геленістичный грецький язык у нових міських центрах Егіпта, Сирії і Малой Азії). Тото койне мож згруба датувати до періоду Александровых виправ у 4. ст. перед н. е. по владу Юстиніана в 6. ст.

З історії розвою славянських і неславянських літературных языків мож увести веце прикладів документуючих подобный процес створєня койне обычайні на базі територіально векшого наріча, якого елементы експандовали до других діалектів, то значить, же таке наріча надобывало наддіалектну платность.

На першый погляд ся нам може здати, же скузености з розвою головно близкых славянських літературных языків мож хосновати і в процесі планованя (языкового менежменту) русинського літературного языка (головно) на Словеньску, но на другій стороні собі усвідомлюєме, же познат-

кы впливаючі з вывою єдного языка не мож механічно переносити на другый язык, бо скоро каждый язык ся розвивав в інакшій соціолінгвістичнім контексті. То значить, же єго формуваня і єго етаблованя в данім народнім сполоченстві было детерміноване цілым рядом шпеціфічных сполоченсько-політичных і культурных факторів. Но шпеціфічность літературного языка не є в роспорі зо сполочныма рисами, які видиме в розвоі літературных языків. На

• На III. Міджінароднім конгресі русинського языка у Кракові проф. ПгДр. Юрій Ванько, к. н., выступле із рефератом у секції Статус русинського языка од II. Міджінародного конгресу русинського языка в 1999 очами визначных славистів і мав пару дискусных выступів в останніх секціях. Фотка: А. З.

основі сполочных і розділных знаків ся робить тіпологія літературных языків а становліня приналежности літературного языка к даному типу мать значный вызам і при рішіню конкретных проблемів даного літературного/списового языка, головно в области нормы і кодифікації.

Сполочным знаком русинського літературного языка на Словеньску (РЛЯС) і других славянських (в дакотрых припадах і неславянських) літературных языків є факт, же русинський літературный язык на Словеньску был кодифікованый на основі живого діалекту, а то конкретні на базі западоземплінських і выходоземплінських діалектів. То значить, же РЛЯС мать своє коріня в русинськім діалектнім контінуі на території Словеньска, є частєв того контінуа.

З погляду тіпології літературных языків (Kloss 1952) РЛЯС – подобні як і други славянскы языки – патрять к типу т. зв. *Ausbausprachen*, то значить таких літературных языків, які ся вытваряли на базі діалекту/діалектів або ся крісталізують як діалектне контінуум;

нім. *Ausbauen* значить „выбудувати”, але і „росшырєвати”, „розвивати”. На другій стороні тзв. *Abstandssprachen* ся визначують векшов діштанціов, векшым одступом (Abstand) од діалекту/діалектів. Самостатность, самобытность таких языків є дана векшов матеріаловов і/або тіпологічнов діштанціов, диференціов од других, головно сусідніх языків.

З лінгвістичной точки зору є сігніфікантне і то, же русинський діалект на Земпліні, який ся став основов кодифікації літературного языка Русинів на Словеньску, патрить до выходной ґрупы русинських діалектів, яка є територіально менша як западна, лемківска ґрупа. Обґрунтованя, предкладане кодифікаторами, же западоземплінскы і выходоземплінскы діалекты суть найросшыренішы і же суть переходныма діалектами од лемківських до середнекарпатських (Ябур – Плішко-ва 2004: 148) не одповідать цалком реальности. Як сьме уж припомянули, територія русинських діалектів на запад од ріки Лаборець є векша як територія на выход од Лабірця, а то ся тыкать і цісла сіл, в котрых ся говорить по русинськы (посм. Ганудель: 1989 – сса 80 сіл на запад од Лабірця а сса 45 сіл на выход). Што ся тыкать коншта-тованя, же западоземплінскы і выходоземплінскы діалекты суть переходныма діалектами од лемківських до середнекарпатських, то є стереотіпна формулація, яка закрыває головны диференчны знакы міджі выходнов і западнов ґрупов русинських діалектів. Зато, же ся о них уж веце раз писало, не будеме їх ту повторяти, але к дакотрым ся достанеме на далшых місцях того реферату.

Подля мене, о рішіню прияти за основу кодифікації РЛЯС земплінскы русинскы діалекты вырішыли скорше други факторы, а то:

1. Русинська еліта, яка ся найвеце анґажовала за створіня літературного языка про выходословенських Русинів, походить з регіону Земпліна. В культурнім центрі словенських Русинів, у Пряшіві, де спомянута русинська інтелігенція діяла, в інтерперсоналній а поступно і в дугых сферах комунікації поужывала – так речено – „культурну форму” русинського діалекту свого регіону; дакотры в тым діалекті і публіковали. В тім споліну мож припомянути, же з области около Снины, Лабірця, Гуменного ся в минулости зґруповали – а правдоподобні і тепер ся організують – так працівници культурных організацій Українців, як і лідры русинських організацій на выходнім Словеньску. Людей з околиці Свідника, Бардіова або Старой Любовні там скоро не было а, на жаль, їх націонална свідомость ся мі видить нижша. Зато є цалком нормальне, же за основу РЛЯС были прияти праві русинскы діалекты земплінського регіону, а не западны русинскы діалекты.

2. Зо земплінського діалектного ареалу походять і такы носители того діалек-

ту, які русинський літературний язык были схопны реалізувати в практиці прямо по ёго кодифікації. Мам на мысли головно публіцистику і літературу як найвпливнишы комунікацны сферы (М. Мальцовска, Ш. Сухий, редакторы русинських періодік і др.) І з того погляду рішіння прияти за основу літературного языка Русинів земплінскы русиньскы діалекты мож поважовати за правилне.

3. Із чисто лінгвістичных аргументів, же спомянуты діалекты суть переходны од лемківскых к середнькарпатським (Ябур – Плішкова, тамже), бы мало впливати, же кодифікована русиньска літературна норма буде загорновати холем найважнішы елементы і другых русиньскых діалектів на выходнім Словеньску, но головно найхарактерістичнішы знакы западного русиньского языкового ареалу. Але реальность є інакша: РЛЯС є кодифікованый дость рігоровно, строго і прямолінійно, не припущать ніякы варіанты (зо западного ареалу) – коротко речено так, як кібы в языку выходословеньскых Русинів, окрем кодифікованых языковых средств, выразів, явів другы языковы средства, выразы, явы або формы не были, а нелемже не были, але як кібы ся в языковій праксі не поужывали і не мали перевагу над кодифікованыма явами. Кодифікація РЛЯС не бере ніякий огляд на языковы спеціфічності територіально векшого западного русиньского регіону на выходнім Словеньску, а так фактично ігнорує живый, реальний язык. Выходословеньскы Лемкове суть тым способом з русиньского языкового процесу вылучены і знову мають одчутя чуждости, а то в тым змыслі, же язык, який ся їм предлагать як літературний, чують як чуждй, не їх, бо скоро ніч у нім зо свого языка не найдуть; то припоминать часы, кідь ся їм як їх літературний язык предлагав український. Притім треба підкреслити, же ту не іде о дакы периферны діалектны елементы, але о такы языковы явы, які характеризують цілий западorusиньскый языковий ареал на выходнім Словеньску, а нелем на Словеньску: велё з тых явів є характерістичных і про язык польскых Лемків. Тыма явами ся тоты діалекты диференціюють од кодифікованой земплінської нормы, а в дакотрых припадах і од цілой выходославянської ґрупы. К таким явам мож загорнути:

а) прозодичны: стабільный акцент на передпоследнім складі, на пенултімі,

б) деривативно-морфологічны: (головно) часословна модіфікачна або деривачна морфема **-ув-а:** купувати, вылучувати; обходувати, бачувати, голодувати – голодуваня; пор. выходны, кодифікованы формы зо суфіксом **-ова:** куповати, голодовати – голодованя,

в) морфологічны: (головно) форма **л-ового** партіципія на **-л:** читал, ходил, сиділ – пор. выходны, кодифікованы формы на **-в:** читав, ходив, сидів.

З далшых выразных морфологічных розділів міджі обидвома ґрупами русиньскых діалектів треба увести флексію **-ом** в інштр. ед. ч. жен. р. (зо *женом*) напроти кодифікованой флексії **-ов** (*женов*) характерістичній про выходну ґрупу. Флексія **-ом** в інштр. ед. ч. ся окрем того хоснує при муж. і при сер. роді (*хлопом, містом*). То значить, же ту іде о векшу уніфікацію падовых

флексій як у выходославянських літературных языках, де є лем в датіві і локалі мн. Споминана уніфікація флексії **-ом** в інштр. ед. ч. є характерістична про сербський і хорватський язых (*gradom, ženom, m(i)jestom*).

В тім контексті бы было треба увести іщі пару познамок:

З історії головно найближшых славянських літературных языків є знаме, же при кодифікації ся выходило з єдного діалекту як основы, но до увагы ся брали і дакотры знакы других діалектів, головно такы явы, які были характерістичны про векшый ареал як є територія кодифікованого наріча. З історії словацького літературного языка мож спомянути Бернолакову кодифікацію. Антон Бернолак (1762 – 1813) выходив з тзв. культурного западного словацького языка (*„úzus vzdelancov z trnavského centra“*), но в ёго кодифікації нашли місце і середньсловацькы языковы явы, напр. мягкы согласны *ť, ď, ě, ě* ся в Бернолаковім словенським языку трафляють приближні в таким россягу, як в середньсловенським языку; подобні і припады типу *rakita, rasocha, ráždí* суть середньсловацькы.

Іщі ліпшым прикладом є Штурова кодифікація списовного словацького языка на базі середньсловацькых діалектів (*„культурного середньсловенського языка“*). Ёго кодифікація, як є знаме, была під тиском дакотрых особностей (головно М. М. Годжы, М. Гатталы, но і Я. Коллара, П. Й. Шафарика) в 50-ых роках 19. ст. модіфікована, *„оправена“* в тім змыслі, же дакотры явы типічны лем про середню словенчину были вымінены за явы характерістичны про тзв. культурну западну словенчину, припадні і про далшы словацькы діалекты, а, правда, і про чеський язык. Мартін Гаттала в роботі *„Krátká mluvnice slovenská“* (1852) представлять тзв. *„оправену словенчину“*, в якій опроти Штуровій кодифікації настають, окрем інших, і такы зміны: формы адъективів *dobré, dobrého, dobrému* намісто штуровского *dobru, dobrého, dobrjemu*; ном. ед. ч. серед. роду *umenie* намісто *umeňja*; про нас є интересна форма минулого часу *robil* намісто штуровского *robii*. Форма **л-ового** партіципія была приятна нелем зато, же была в бернолаковім і чеським языку, но і зато, же ся хоснує і в словацькых діалектах: є характерна про выходословеньскый ареал і про дакотры западословеньскы діалекты.

4. При штандардизації головно малых языків, які лежать міджі ґенетично подобныма языками, важну роль грать захованя рівновагы міджі явами іденітичныма з ґенетично близкыма языками і явами, якіма ся даний язык диференціює од близкых языків. Як є знаме, русиньскый язык на Словеньску, но в основі і в других країнах, споюють з українським языком важны фонетичны рисы, якіма ся так український, як і русиньскый язык одлишують од других славянських языків. До них мож зачленити головно: *і* за псл. *о*, *е* в новых закрытых складах (*кінь, шість*), *ї* за псл. *„ять“* (*літо/літо*), спойня псл. переднього *і* і заднього *у* до середнього *и* (*виту*), але і дакотры явы слабічны, головно тверда высловность складів *де, те, не, ле* а мягка высловность складів *ді, ті, ні, лі*. То суть, так речено, наддіалектны явы, які ся при кодифікації нелем русинь-

ского літературного языка на Словеньску, але і при кодифікації других русиньскых літературных варіантів, респ. перспективіно і при глядано сполочного русиньского койне мають брати до увагы. При кодифікації русиньского літературного языка на Словеньску было треба, подля мого погляду, – окрем першых трёх явів – мерьковати і на факт, же на векшій русиньской языковій території на выходнім Словеньску ся складады *де, те, не, ле* высловлюють твердо а складады *ді, ті, ні, лі* мягко, а не обмеджовати ся при тім яві на став на Земпліні. Кібы ся тот факт респектовав, кодифікаторы бы не мусили компліковати русиньський правопис тым, же літеру *ї* затяжыли іщі єднов функціов навیشه: окрем йотованости сїгналізує і мягкость (о тім іщі будеме говорити).

На другій стороні, бы ся, подля мого погляду, при описі языкового сістему і при кодифікації такого языка як русиньскый мали акцентовати явы, які суть про даний язык спеціфічны. Не мам на мысли умело вытворёвати диференцованость, яка бы вела до языковой ізолації, але замір брати при кодифікації до увагы захованя спеціфічных явів даного языка як ёго вонкашніх атрібутивів, якіма ся одлишує од других, головно близкых языків. Тым ся єдночасно звышує самосвідомость языка опроти остатнім языкам а фактично ся обґрунтує ёго самостатна екзистенція.

Подля дакотрых лінгвістів (п. Данеш 1968: с. 123) списовны языкы мають дві головны функції – інтеґрачну і диференціацную (або ізолачну) – а споминана снага підкреслити диференцны знакы свого языка і їх хранити, ся покладать за елементарный постой языковых соцієт. Окрем явів описаных в дотеперішніх публікаціях (Ябур – Плішкова, тамже; Ванько 2000) – напр. тройчленний **і-овый** сістем, дістрібуція закінчіня 1. ос. ед. ч. презента **-у**,

-м (*читам, пишу*) – к ним патрить і споминана уніфікація падовых закінчінь в єднотнім і множинім числі – (3) *мужом, женом, містом; мужам, женам, містам; мужах, женах, містах*, яка є характерістична про западний языковий ареал на выходнім Словеньску. Протикладна, інтеґрачна тенденція выпливать головно з языковых контактів і з потреби збогачованя языка. В русиньскым языку таких явів є дость.

5. Скусености зо штандардизації дакотрых языків (нижнелужицькый сербський язык, білоруськый язык) укажуть, же в сучасній постмодерній добі, яка ся визначує змыслом про розмаїтьость, плуралітьность і роздільність, при штандардизації языка не мож уплатнёвати такы поступы, які ся поужывали при штандардизації языків у ранім періоді модернізації (або і пізніше). В тім часі ся штандардизація не робила в інтересі обычайных носителів языка, але в інтересі еліты. Ёй головнов мотиваціов была соціально-економічна інтеґрація і симболізація штатной єдноты (п. Неквапіл 2003: с. 120). Дакотры лінгвісты (тамже) справні упозорнюють на то, же снага о уніформны, общо (про выштыкы поужывателів) повины і комплексно елаборованы штандарды, т. є. поступы, якіма ся визначовала штандардизація великих языків, уж патрять минулости. Будучность, перспективу мають варіанты плуріцентрич-

ны, селективно вироблені штандарды. Вироба або лем інновація штандардів спрацованых старыма поступами, яка не бере огляд на реальний языковий живот, правдоподобно не має перспективу. Як альтернатива ся ту понукать толеранція к варіантності. А она бы мала найти місце і при кодифікації русинського языка на Словеньску а, може, і в других русинських регіонах. Як говорить знамый чеський лінгвіста Алоїз Едлічка (1974: с. 70), норма не є абсолютно єднотна, єдним з ей знаків є варіантність. А варіантність, як сьме спробували указати выше, в языку Русинів на Словеньску є а при кодифікації бы ся мала брати до уваги, окрем спомянутых причін/факторів, і зато, же яви характерістичны про западный русинський ареал на Словеньску суть тіпичны і про польських Лемків. **Загорнутя тых елементів – холем як варіантних – до норми бы было єдним із лінгвістичных кроків, кідь і не до формованя єднотного списовного русинського языка про вшыткых Русинів, так холем до зближованя їх норем.** Теперішня кодифікація РЛЯС вызерать так, як кідь ішло о штатный язык з довгов, неперерушенов традиційов списовности, парламент того штату приймає в тім языку законы, в тім языку ся учать на вшыткых тіпах школ, масовокомунікачны средства в нім публікують тексты, які ся перекладають до далшых языків і под. Але і великы языки мають свої варіанти, порівнай такы парціальны варіанты норми як австрійська і швайцарська німчіна, англійська і америцка англічіна, до розпаду Югославії сербський і хорватський варіант сербохорватського языка. То є єден тіп варіантності, тзв. **парціальны варіанты**, на які ся членить дана літературна норма. Другый тіп варіантів ся тыкать языковых средств, естуючих в релативно єднотній списовній нормі, напр. в списовній словенчині є варіантність мор-

нують найдовше, зато під ёго впливом будуть елементарно вникати і русинський правопис. Напр. в словенськым правописі ся мягкость согласных **д, т, н, л** перед **і, е**, як і перед діфтонгами **іа, іе, іу** окремов ґрафемов не означає. (Подобні в українськым правописі ся мягкость складів **ді, ті, ні, лі** не означає). Словенськы Русины на запад од Лабірця (з малыма винятками) будуть читати склады **ді, ті, ні, лі** в словах як **дідо, тіло, ґнів, літо** мягко і без того, жебы ся мягкость сїґналізувала ґрафемов головно зато, же так їх высловлюють, але і під впливом словенського правопису. Окрем того, знак **і** ся ставать ґрафічно зтяженим, двофункчним, бо означає мягкость і йотованость.

Аргумент, же ґрафемов і ся одстранює „недорозуміння” (Плішкова 2006: с. 57) в припадах типу ніс (часть головы) – ніс (минулый час од нести) не мож акцептовати, бо язык, як знаме, собі з таков гомоніміов порадиць і без спеціальных ґрафічных знаків.

Подобно, думам собі, не має змысел ани уведжіня ґрафемы твердый ер ь. Русины будуть слова **курер, барера, зяви-ти ся, одісти** і без знаків ь, ь читати так як з тыма знаками. Подобне „обогачованя” правопису о новы ґрафемы, подля мене, збыточні комплікує цілу ґрафічну суству і знеяснює правописны принціпы.

Може важнішым проблемом як правопис є лексіка. Уж поверхній погляд на літературны або публіцистичны тексты написаны по русинськы укаже непевность і ваганя авторів при поужываню лексіки на выядріня розлічных абстрактных значінь, але проблемы ся указують властні уж при потребі поужити лексіку, што стоїть мімо русинського основного словного фонду. Результатом такой непевности є лексікална різноманїть літературных, публіцистичных і других текстів, переплетених словенськыма, українськыма, до певной міры і руськыма лексемами, адаптованыма подля русинських фонологічных і морфологічных правил, а к ним ся причислюють лексеми з русинського діалектного ареалу. З тым проблемом ся стрічають і лінгвісты при продукції своїх текстів, напр. в єднім з таких текстів автор на єднім місці поужыє слово *обставины*, а на другім *условія*. І я сам мав подобны проблемы при писаню того реферату. Выходячі з того, же найліпше знам словенський язык, глядав єм русинськы еквіваленты напр. к таким словенськым словам як *dôvod, odôvodniť, dôsledok/následok, podmienka, podmieňovať, podmienený; súvislosť; vzťah; spoločnosť, spoločenský; vznik; jav; všeobecný, úvaha* і веце далшых. **Рішіня проблему русинської лексіки, яка ся односить до культурной сфери в шырокім змыслі слова, є в сучасности може найважніша задача (?), завданя (?), улога (?) русинських лінгвістів – в Орфоґрафічній словнику русинського языка ніт ани єдного русинського еквіваленту про визнаю англ. *task*. Проблем такой лексіки бы ся може міг рішыти сполочні з русинськыма філологами з Польска, України, Мадярска і Сербії, а то з цілём вытворити єдну сполочну верству лексіки про вшыткы варіанты русинського языка. То бы міг быти зародок будучого сполочного койне.**

Ситуацію, в якій ся находить сучасный русинський літературный язык, мож означити як став гляданя, а то в історії літературных языків не є ніч нове. Але з історії, а головно з властной скуесности, ся треба поучити а іти далє.

Література:

- Vaňko, Juraj (2000). *The Language of Slovakia's Rusyns*. New York: Columbia University Press.
 Ганудель, Зузана (1989). *Лінгвістичний атлас українських говірів Східної Словащини II. Ткацька лексика*. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві.
 Daneš, František (1968). *Dialektické tendence ve vývoji spisovných jazyků. (Příspěvek sociolingvistický)*. In *Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze*, 119 - 128. Praha: Academia.
 Jedlička, Alois (1974). *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Universita Karlova.
 Kloss, Heinz (1952). *Die Entwicklung neuer germanischen Kultursprachen*. München: Beck.
 Nekvapil, Jiří (2003). *O vztahu malých a velkých slovanských jazyků. Létopis* 50, 113 – 127.
 Plišková, Anna (2006). *Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становления, кодификации, акцептации и сфер функционирования*. Dizertačná práca. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
 Ябур, Василь – Плішкова, Анна (2004). *Пряшівська Русь. In Русинський язык*.
 P. R. Magocsi (ed.), 147 – 209. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.

• Група Русинів із Словеньска на краковськм конгресі русинського языка: (зліва направо) Анна Мігалєвова, Марія Бакова, Ян Гриб, Марія Мальцовська і Василь Ябур. Фотка: А. З.

фологічных средств у ґен. єд. ч. *autobusu/autobusa, Mika/Miku*, в ґен. мн. жен. і сер. роду *výhra – výher/výhier, číslo – čísel/čísiel*, при часованю часослов *trestá/tresce* і под. Таку варіантність, но заміряну головно на споминаны спеціфічности западного русинського регіону, бы мала акцептовати і русинська кодифікація. (В теорії пражькой школы ся в подобнім лінгвістичнім контексті оперовало з терміном *pružná stabilita*).

6. Спомянута концепція русинського языка як книжного, літературного, ёго строга, прямолінійна кодифікація ся рефлектує і в правописі, який був скомплікований в управі 2005-го року. Попри традично вычленєваных принціпах – фонетичный, морфонемаітський/морфологічкый, етімологічкый – при кодифікації правопису треба в першым ряді мати на увазі єден „надпрінцип”, а тым є простота, некомплікованость. А праві тот прінцип, орьєнтований на поужывателя языка, кодифікаторы русинського правопису не беруть до уваги. В інтересі економіки выядрєваня коротко вырахуєме проблемы: окрем старого проблему з буквов ь, иде іщі о і на означіня мягкости пред ним стоячого согласного і уведжіня твердого ера ь. При правописі про Русинів на Словеньску ся треба, подля мене, орьєнтовати на языковий тіп ёго поужывателів. В припаді словенських Русинів иде обычайно о білінгвістів або і о трілінгвістів – мам на мысли тых Русинів, які окрем свого діалекту, овладають іщі єден або два славянськы языки (окрем словенського обычайні український або руський язык), а што є головно – овладають правопис тых языків, які мають овелє довшу традицію, як русинський правопис і який словенськы Русины поужывали овелє довше, як русинський. Словенський правопис Русины хос-

ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., Інститут регіональних і народностных штудій
Пряшівської університету

ГЛЯДАННЯ КОНСЕНЗУ ПРИ ФОРМОВАННІ КОЙНЕ НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ КНИЖКИ

„НАРОД НИВЫДКЫ“

(Реферат у секції *Проблематика створення общорусинської норми*

на III. Міжнароднім конгресі русинського языка, Краков, 15. септембра 2007.)

У процесі відродження русинської ідентити пріорітне місце од самого зачатку належало вирішню вопросу літературного языка. З ним ся по р. 1989 пасують Русини у вшыткых посткомуністичных країнах, де жыють – в Польску, на Словенску, на Україні, в Мадярську. Вирішню вопросу літературного языка найвеце выжывала практика выдаваня періодичной преси, книжок і інших публікацій, заведжіня вивчованя русинського языка до школ, електронічных медій, ёго вжываня в церквах і под. Кодіфікачны роботы, котры ся реалізовали в розлічных штатах, спочатку были ізолованыма творчіма skutками індівідуальных авторів, выслідком чого був возник розлічных норм – в залежности од кількості авторів, які писали по русинськы, зоставователів, редакторів.

Внести порядок до языкового хаосу было цілём Першого міжнародного конгресу русинського языка в Бардіовських Купелях 6. – 7. новембра 1992, на яким ся дискутовало о теоретічных проблемах языкового сістему тзв. малых народів і о практичных способах координації кодифікачных работ. Рішінём конгресу было прийняти тзв. „романський модел“ творіня літературного языка, подля которого ся мали розвивати штирі русинськы норми (уж екзистуюча в бывшій Югославії, і новы на Словенську, в Польску, на Україні, евентуально і в Мадярську), які в далшій етапі бы ся мали зближувати, жебы вытворити основу про „пять“ – сполочну про вшыткы регіоны русинську літературну норму – койне. І хоць дискузія од єдиній правописній русинськй норми ся зачали іщі в самых зачатках візродного процесу, в 1991 – 1992 р., по резолюції прийняті на 1. языковім конгресі ся перерушыли, і вшытка енергія ся концентровала на приправу окремых регіональных норм. Аж по веце як 12 роках тот самый вопрос є настольный знова. До жыюта го наворачили практичны потреби – в подобі сполочных русинських проектів, де ся выжыває мати єдину, респ. сполочну русинську правописну норму, яка бы, окрем іншого, презентовала Русинів як єднотный цілок.

Проблем сполочной правописной русинської норми був у послідніх двох роках главнов темов двох акцій, організованих у двох країнах: 5. – 6. юла 2005 в Празі (Чеська республіка) была конференція під назвов *Русини у новій Європі: Єдина Европа – єдине русинське писмо*, яку організовало Обществ Русинів у Чеській республіці і Высукмный центр карпатістики, який діє при Выдавательства В. Падыка в Ужгороді, а 13. – 14. юла 2005 в Ужгороді (Україна) было далше робоче засіданя к даній проблематіці, ініціатором якого був тот самый высукмный центр.

Очівісно, то не є нагода, же праві выдавателі русинськязичной літературы суть мушени ініціювати дискузію од русинськй правописі, – і самы до них активно вступати (лем недавно сьме слід пера В. Падыка читали інтересну аналітичну статью *Закарпаття (Підкарпатська Русь): проблемы і специфічності фунгюваня русинського літературного языка в контексті національного візроджіня*, І., Русин 1, 2007; ІІ., Русин 2, 2007)) – бо каждоденна робота їх, властно, к тому прямо вызиває. Часто мусять конштруктивно рішати орфографічны проблемы, главно кідь иде о неустояны воды правописных норм, чого русинський язык скоро у вшыткых русинських варіантах є найліпшым прикладом. А на Підкарпатю – як на найроссяглішій русинській теріторії – окреме, што выливать як з діалектних диференціацій, так з якоїсь „конкуренті“ міджі прихильниками выходных (марамо-

росьскых), центральных і западных (ужаньскых) діалектів. Єдным з основных проблемів, який не доволять стабілізації норми, очівісно, є ту ай абсценція професіональных філологів.

Як знаме, на Підкарпатю од р. 1992 возникли уж мінімально три правописны норми (Керча – Сочка 1992, Алмашій – Керча – Молнар – Поповіч 1999, Алмашій – Поп – Сидор 2001, Сидор 2004), яких

• На краковскім конгресі русинського языка ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., выступила з двома рефератами у двох секціях і веда секцію *Русинський язык в едукачнім сістемі окремых штатів*. Фотка: А. З.

акцептація ужывателями, видить ся, не є достаточна. Зато выдаватель В. Падык свої виданя презентує подля властной норми. Але з цілём шыршого выужытя видань в русинськым світі і їх престижности, Падык чує потребу інтензивно робити над уніфікованымі нормами. Прямов вызов к тому заміру му послужили мінімально два задумованы проекты, які в посліднім часі набирають реалішны контуры. Першов была понука од французького выдавательства, яке выдає мінісловники малопоужываних языків, на виданя французько, респ. англійсько-русинського словника, де з практичных причін ся выжыває русинську часть презентувати подля єдиного правопису, а другов суть приправы на виданя русинськязичной верзії Енциклопедії історії і культуры Русинів, причім з практичных причін найідеальніше бы было вжыти тьж уніфікований правопис.

О Валерію Падыкови ся в сучасности часто говорить як о найбільшім русинськым выдавателів. Своє Выдавательство В. Падыка в Ужгороді має од року 2000 і за тот час выдав понад 100 книжок. (Писалося о нім в часописі Русин: М. Дронов: *Выдаватель Валерій Падык: Я реалізовав свою тужбу*. Русин 1 – 2/2004, с. 14 – 15). Ёго русинськязична продукція є представлена авторами з розлічных країн, а то значить же ай розлічними варіантами русинського языка. Своім россягом суть то книжки од малого, лем дакількосторінкового брожуркового характеру (Маґочій, П., Р., *Наша отцознина*, 2005), по великы інтеррегіональны проекты (Маґочій, П. Р., ед., *Русинський язык. „Najnowsze dzieje języków słowińskich“*, 2007) аж по мультязичный мегапроект, яким є ілюстрована історія карпатських Русинів *„Народ нивыдкы“* автора П. Р. Маґочія, русинськязич-

на верзія котрой вышла того року (2007). Якраз рукописный варіант тексту той книжки, о котрім ся говорить як о першій проекті інтердіалектного койне, ся став предметом нашого реферату. Окрем іншого і зато, же сьме мали можливість к дакотрым выбраным языковым проблемам ся высловити в ході приправ того виданя, з яких дакотры выдаватель наконец акцептовав. Ішло главно о такы фонетічны ці морфологічны явы – на котрых, подля нас, бы ся дало договорити ай у сполочнім варіанті, бо суть жывы во вшыткых варіантах русинського языка (правопис фонемы Ы, парадігма придавників в залежности од твердої або мягкой группы, яв контракції і ін.). Треба припомнути, же тій книжці передходило виданя 50-сторінкової брожуры *„Наша отцознина, історія карпатських русинів“* про русинськы недільны школы, но на розділ од ній, текст книжки *„Народ нивыдкы“* набыв, у першій ряді у фонетічній ровині, дакотры знакы наближованя к іншым варіантам русинського языка, главно к словенському і лемківському. Нашы познамкы будуть ся дотыкати проблемів, о яких ся дискутовало перед виданём книжки, бо ей виданём не перестали екзистувати, і хоць выдаватель їх до значной міры зредуковав, але они суть жывы у інших выдавателів, авторів, публікаціях і под.

Теперь бы сьме ся хотіли дотулити конкретных, в малій мірі морфологічных, а в бівшій мірі фонетічных проблемів, о яких буде треба, очівісні, перспективно дискутовати найдовше, кідь є інтерес ся зближувати, бо ту суть найбільшы розділы в окремых варіантах. Проблему лексікы сьме ся дотулили лем барз курто, к тому ся выжыває самостатна статья. Проблемы синтаксичной ровины з часовых причін сьме до свого реферату тьж не загорнули. Але наісто і тоты суть важны і буде треба ся ними в будущности займати, бо русинський язык має і в тій ровині свої характерістичны знакы, які треба знати спеціфікувати і розлішувати їх од іншозычных впливів. Окрем іншого, архаічны знакы, які ся дондєс заховали в тій ровині, можуть нам допомогти при штудію выво русинського языка. А так само, як говорить проф. Ванько, *„аналіза штируктуры речіня може припомогти объяснити функції многих морфологічных яв в высвітлити тьж семантику словной засобы ... в конкретнім, живім языковім прояві“* (Vaňko, 2000).

Вибраны проблемы фонетічної ровины. В многих лінгвістичных роботах о русинськым языку як ёго найхарактерістичніша фонема ся уводить фонема Ы. Як знаме, Ы функціонує у вшыткых варіантах карпатських русинських діалектів, але часом ёго вжываня в розлічных текстах і в розлічных авторів ся вымыває послідовности.

Недослідно, часто і розпорно ся вжыває главно підкарпатськыма авторами, што ся одзеркалило і в тексті споминой книги *„Народ нивыдкы“*, де є часто і з архаічных позицій вытисковане, очівісно, під впливом українського языка, напр. в словах по твердых согласных: *тожди, котрі (але котрых), ушыткі (але ушыткых), машина, перші (але першых), пооткриваны, би, мнозі (але многих), женатами* і ін.

Праві хоснованя Ы было єдним з першых і основных проблемів, на який мусив меркювати В. Падык, рихтуючі першій приклад койне.

Поки иде о теоретічне розвязаня проблему, екзистує дакілько работ, в котрых ся высвітлює функціонованя Ы в карпаторусинських діалек-

тах, а то старших, але уж і сучасних, котры виходять із робот старших авторів (Брох, Панькевич, Геровський, Латта, Ябур, Ванько і ін.). Подля них, про карпаторусинські діалекти є характерістичне захованя самогласного **Ы** в тых же позиціях, як ай в старославянськй і в давньоруськй мові, а окрем того, ай по согласных **Ж, Ш** (порів. Латта, В.: „Наукові записки”, 8-9, Прайшів 1979-1981). То значить писаня **Ы** по тых согласных, як ай по інших, уведжених у прикладах твердых согласных, має давню традицію, яка ся заховала аж дондесь, і подля нас, было бы треба і респектовати в ай в сучасних варіантах русинського списовного языка, і, повіджем, при потенціалнім формованю койне.

Вокал **Ы** походить з розлічньх праславянських гласных а в сучасных карпаторусинських діалектах ся находитъ тых в розлічньх позиціях, але є ясне, же **Ы** в сучаснім языку виходных Славян є продовжателем праславянської графемы **У** (латин.), т. є. кірілчного **Ы**, по заднєпіднебных согласных (велярных) **Г, К, Х** і **Г**, напр.: *гынуты, кышкы, хыжа, гырґату*. Окром того, в карпаторусинських діалектах **Ы** выступать як рефлекс за посл. **Ъ, Ъ**: *добрый, великий*, але і як рефлекс гласной і по **Ш, Ж**, напр.: *шыти, жыти, ложычыти, шырокий*. Так само в описах фонологічних системів карпатських русинських діалектів їх автори конштатують, же согласны **Ш, Ж** (а часточно ай **Ч**) в наших діалектах суть твердшы, як напр. в літературнім українськй мові, і зато в переважній часті карпатських русинських діалектів (т. з. ай у березькй – у западній часті, ай в ужськй, у виходоземплінськй, западоземплінськй, в шарськй, в списькй діалекті, з персягом аж до лемківської області в Польську; порів. Геровський, Г.: „Язык Подкарпатской Руси”, Москва 1995, с. 17 – 38) по них наслідують самогласный **Ы** высокою піднятя на границі середньго і задньго ряду (Латта, 1979 – 1981). В літературнім українськй мові депалаталізація **Ш, Ж** є нижша, по них наслідують в укр. языку высокій передній **И**: *життя, широкий, чистий* (порів. Vaňko, J.: „Jazyk slovenských Rusínov”, New York, 2000, s. 43). Але, як конштатує проф. Ванько, ніякий іншій славянський язык не має таку міру депалаталізації согласных **Ж, Ш**, як русинські діалекти (порів. тых Латта, 1979-81, Ябур, В., Плішкова, А.: „Русинський язык на Словенську”. II. Літературный язык. In: Magocsi, P. R., ed.: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004. s. 145 – 209; Ябур, В.: *Дакотры знакы русинських діалектів Словенська в порівняню з руськыма і українськыма діалектами*. In: *Народны новинки*, IV, ч. 32 – 33, 1994.).

На основі повідженого, бысьме рекомендовали як по **Г, К, Х, Г**, так і по **Ж, Ш** ай в сполочній нормі русинського языка – на розділ од українського літературного языка – писати **Ы** в згоді зо старов традицій.

Може на 90% ся той традиції притримують і польскы Русины, і хоць рефлексация **Ы**, главно в морфологічній ровні у них тых не є дослідна, наперек тому же знаме, же процес диспалаталізації дакотрых согласных у них є омного выразнішый, як в інших русинських діалектних областях. Зато розпорна ся нам видить парадігма адьєктивів мужского роду твердої групи (але так само числовників, містоназвыників і часопридавників, які ся склонують подля твердых взорів), де в номінативі і акузативі **сінгулару** є як нормативне закінчення не **И** або **І** (напр. *цілий, красний, девятый*; але *тихий, польскій*), але номінатив **плуралу** і останній пады в множині числі мають в закінчю **Ы** (напр. *цѣлы – цѣлых, красны – красных, девятый – девятых, тихы – тихых, польскы – польскых* і т. д.). Поужываня в сучасности **И** по уведжених твердых согласных у польскых Лемків є очівісно явом помірно новым, і датує ся лем од повойнового впливу українського языка на язык містных Русинів, бо шыткы довойновы лемківскы публікації дослідно в уведжених припадах дотримували правопис із **Ы**. Якбы польскы Лемкы ся к нѣму вернули, тым бы помогли злегшыты процес зближованя окремых языкових варіантів.

Парадігма окремых частей речі видить ся даколи проблематична ай в текстї книжки „Народны выдыкы”. З практичного боку, подля нас, было бы треба дослідно розлишовати парадігму в залежности од закінчення основ слов – ці ся основа кінчить на твердый або мягкий консонант. На основі того бы было треба писати слова з основов на **тверды** согласны в номінативі з флексією **-ы**: *карпатскы (Русины), иншакы/иншаки, шыткы/ушыткы, котры, лісорубны, майвы-разны, створены, восточны, научны, украин(ы)-с(ы)кы, другы, етнографічны, одокремлены, тісны, характерны, майархайчны, южны, сіверны, гуцульскы* і т. д., а слова з основов на **мягкий** согласный з флексією **-і/ї**: *синя – сині/ї, третя – треті/ї, сеся – сесі/ї* і т. д. А такий же принцип дотримувати і в остальных родах: *восточный, але сині(ї)й, мале, але синє* і т. д.

Думаєм собі, же така подоба бы была ай з логічного боку про векшину Русинів простіша.

А подобно мож бы было зєднотити парадігму адьєктивів, нумералій і прономін женьского роду як самостатно, так в споліно зо субстантивами женьского (але і інших родів), яка бы потім могла быти тотожна про єднотне і про множне число:

Єдн. ч	Множ. ч
Н. добра	една /перша
Г. доброй	едной
Д. добрый	едній
А. добру	едну
Л. добрый	едній
І. добров	еднов
една /перша	тота
той	добры, едны, першы, тоты
тій	-ых
тоту	-ым
тій	-ы/-ых
тов	-ых
	-ыма/-ыми

Шпеціфіком ту, очівісно, зістане інструментал сінгулару женьского роду в парадігмі женьского роду в лемківськй мові, де є нормативне закінчення **-ом** (напр. *том добром єдном женом*) як наслідок впливу польського языка.

З далшых **фонетичных** проблемів бысьме хотіли спомянути проблематику вживаня слов з інтервокалічньм „і” і без нѣго. Іде о проблем **контракції** (стягнутя) старославянської (староруської) флексії (респ. суфікса) з тов несамостатнов согласных **-і (ї)** в споліно **-іє, -оє, -ає, -еє** і т. п. до єдної довгої гласной напр. *знамѣня* (із *знатєньє*), *добры/ї* (із *добръї*), *піше* (з *-еє*) і т. д. Старославянський язык іщі має нестягнуты формы, а дондєсь їх найвеце собі зо славянських языків заховав руський язык, найменше чеський язык (порів. Petr, 1984).

В нашій языку контракції не підлягли напр. дакотры вербалны формы тіпу: *познають, волають, бояти ся/бою ся, стояти/стою* і т. д., і хоць і у парадігмах дакотрых з них, напр. у словенськй варіанті русинського языка, главно у 3. ос. єдн. ч. під впливом словенського языка ся в бісіді вжывають і форми контрагованы (*маш, познаш, граш* і т. д.). За нормативны ся ту považують контрагованы і неконтрагованы формы прономін в генітиві, дативі і акузативі єдн.ч. (*мого/моєго, твоего/твоего, своего/своего*).

В інших частях речі нормативна є контрагована парадігма у адьєктивів женьского (*нова, добра*) і середньго роду (*нове, добре*) в єднотнім і в множині числі (*новы, добры*), у субстантивів середньго роду, де на місті староруського суфікса **-іє** є помягчуче передстоячий консонант **а**, тіпу: *колося, піря, насіяня* і т. д., а подобно у вербалных субстантивів указуючых опакованя дії, тіпу: *поганяня, мацяня, спряганя* і под.

Подобно є то і в лемківськй варіанті. У підкарпатськй варіанті є ситуація інша, што было евідентне ай в рукописнім текстї книжки, де в неконтрагованій подобі виступали в першій ряді **адьєктивы** (*доброє, етнографічноє, мале* і под.), **субстантивы** (*знамєньє, столітїє* і под.) і **прономіна** (*дакоє, дакотроє, нашоє* і под.). І хоць, розумиме же, в данім припадї іде о живий ай в дакотрых підкарпатських діалектах, з нашого погляду такы слова в текстї припоминають скоріше старшу, книжну лексіку, яка, подля нас, окреме в сучасности – кідь в інших варіантах русинського языка, але і живий бісіді на

бівшій русинськй діалектній території стабільно функціують контрагованы формы – бы могла мати своє місто в іншого характеру текстах, як в научных. На основі дискусій в процесі формованя перекладу видаватель В. Падык, к. н. первісний текст скоріговав, чім, думаєм собі, припоміг зближованю екзистуючых русинських варіантів.

Обернути позорность треба і на вживаня рефлексів і на місті етимологічного е перед складом із зникнувшим **ь** в суфіксі **-ін’а**, із старого споліно **согласный + ј**, а то главно в девербативных субстантивах середньго роду в номінативі і в акузативі по довгых і куртых мягких согласных (*баліня, ганія, купліня...*) і шыплячых (*ваджіня, значіяня, сушіня...*). Рефлекс і в данім суфіксі є росшырений на бівшій часті діалектної території Пряшівщини. Выняток творить мала часть спиських діалектів, але з персягом до лемківської області, де є росшырений по шыплячых рефлекс **ы**, котрый в лемківськй варіанті ся поважує за нормативний (*ваджіня, значіяня, сушіня...*), і виходна область в басейні Цірохы з персягом до Підкарпатя, де в окремых селах того і під акцентом дає знижний варіант **и’ – и’** (*народж’и’на, кош’и’на*). Но в дакотрых далшых областях під впливом сусідніх мягких приголосных така зміна не настає, і в суфіксі ся vysловує ясне і (порів. Латта, 1979 – 1981). На розділ, напр. од укр. языка, де є **-ен’а**, а подобно є ай в словенськй мові (**-enje**). В сполочній нормі, подля нас, може бы было вгодніше преферувати росшыреніший суфікс **-ін’а**, т. з. з фонемов і в суфіксі.

З далшых фонетичных знаків мож ся приставити коло правопису часослов 3. ос. мн. ч. із закінчєм: **-ут, -йут**, респ. **-ут’, -йут’**: *несут(’), везут(’), мыіут(’), шыіут(’)*, а то в тім змыслі, же бы было добрі і простіше, як бы в часослова колишней 3. класы, де в дакотрых діалектах ся місто звука **й** у флексії **-ють** обявує в (*думають, співають, читають, знають*), аналогічно ся писали в сполочній нормі з **-ють** (*думают, читают, знают*). В русинських діалектах на Словенську формы часослов з **-вут’** суть скоріше периферійны, в діалектах лемківських суть часослова лем з **-ут’, -ют’**. В текстї книжки попри часословах на **-вут**, напр. *мавут, стрічавут*, стрічає і часослова на **-ют**, напр. *жыют*.

К правопису закінчення **-т** респ. **-т’** у 3. ос. єдн. і мн. ч. тепер ч. часослов і часослов 12. дівідіміны в 3. ос. єдн. ч. Думаєм, же про потенціалну сполочну норму буде треба ся лем догодноты. У Словакї в западній часті діалектів (границь, хоць не точнов, є ріка Лаборець) настала диспалаталізація **т’>т** (подобно і в лемківськых), а у виходній часті Пряшівщини, т. з. і в діалектах взятых за основу кодифікації, ся заховало **т’** (*робить – роблять, сидить – сидять...*). Із знамых і уж зпоминаных річин не є ясне, котра діалектна область Підкарпатя є, респ. буде, považована за основу кодифікації і на якій єй части функціонує **-т’**, а на якій **-т**, также о тім проблемі буде треба дискутувати. І хоць в предложєнім текстї домінує тверде закінчення **-ут, -йут**, нашлисьме в нїм і часослова з мягкым закінчєм, напр. *суть*.

Правопис самогласной і. В підкарпатськй варіанті ся на місті самогласной і часто вжывають варіант **и**, а то ці на місті злучника або в рамках нѣго (напр. *и, из, ид*) – думаєм, же там є то найчастіше і зато найвеце бе до оч, або на зачатку дакотрых слов (напр. *иншак, ищи, ити, илен, ипный* і под.). Тій самогласній маєме в наших правилах (Ябур – Плішкова: *Русинський язык в зеркалі новых правил*, Пряшів, 2005) присвячене дость місця, подобно то было і в правилах першых (Ябур – Панько, *Правила русинського правопису*, Пряшів 1994). На тоту тему з паном Падыкомсьме бісідували не раз, і мы пересвідчєны, же даколи менше є вєще, і в тім аспекті бысьмо вгодніше приспособити домінуючий русинський території і брати єй до увагы, де, подля нас, екзистує чіста самогласна фонема **і**, котру пишеме і vysловлюєме в розлічньх позиціях, а єдна з них є у функції **злучника** (коньюкції) і **часткы**. Так є то ай в Лемків, а так є то у шыт-

ких славянських языках, также добрі бы было виходити з того. Сьме того погляда, же треба сі важити сполочні знакы з іншым славянськыма языками, а шпеціфічны знакы русиньского языка дефіновати лем на уровни фонем, а не їх варіантів, значить **алофон**. Така є обща практика у выштыкх штандартных языках, бо без акцептованя того прінципу не мож бы было створити будь-якы орфографічны правила.

Далшый проблем є – вживаня рефлекса за псл. групу *dj (поки йде о рефлекс за *tj, там є то ясне, бо на цілій території карпатських русиньских діалектів за ту групу є рефлекс ч': *свіч(к)а, свічу, толчеш, хочеш* і под.). Гранічнов, подля выскумів Латты (поз. Латта, 1979 – 1981) є ріка Латоріця, причім на виход од ній находиме рефлекс ж (*сажа, межа, сижу, чужина*), а на запад од ній є рефлекс **дж** (*саджа, меджа, чужина, помеджи, виджу, сиджу*). Т. з. іщі і в часті безезького діалекту, в ужскім, але і у верховинськім (на території Підкарпатя), а дале на запад у выштыкх русиньских діалектах на Пряшівській Русі і на Лемковині є на місці псл. групи *dj рефлекс **дж**. Є то визначный розділ в історичній ґраматичі міджі українськыма і русиньскыма діалектами, котрый, думаме собі, мали бы сьме акцептовати як в окремых варіантах, так в потенціалній сполочній нормі.

Правопис р' – р. Є правда, же в карпатських русиньских діалектах ся заховало палаталне р': як у флексіях, главно особных назв (*писарь, столярь, пастырь*...), так в середині слов (*верьба, кочерьба, серьл*). Але, видить ся нам, же не мож го писати всьгды, главно поки йде о перевзяты слова, або і в домашніх, в яких стоить, главно перед твердыма консонантами, де ёго палатална выслownость бы была проблематична (напр. *державя, першый, ярмарка, черты*). Окрем того, сіґналізувало бы то і факт, же в русиньскім языку екзистує лем фонема р', а не корелачна пара **р – р'**, што, самособов, не є правда.

Правопис ь – як розділового знака. Пишме го перед йотованыма по парных подля твердості і мягкости консонантах, главно міджі префіксом і корінём. По остатніх согласных (главно по **б, п, м, в**), які не диспонуєть диференціалным признаком твердості ~ мягкости, **ь** в ролі розділового знаку ся не вживать (*обектывный, субектывный* і под.).

Вживаня слов з епентетичным „л“. Епентетичне „л“ намісто псл. груп *лабіала* (губный консонант) + **ј** на цілій території русиньских діалектів, подля Латты, вытримало доднесь лем в двох назывниках: *земля, граблі*. Поки йде о ёго функціонуваня в часословных формах, частіше ся находить у виходных діалектах (в інфінітиві многократных часослов і в 1. ос. едн. ч. тепер. ч. часослов 4. класы, а тыж внаслідку аналогії в 3. ос. множ. ч., і в дакотрых часословах 3. класы во выштыкх особах: напр.: *нарабляти, приупляти; давяло, сыплю; давлять, сыплють; ламлеш, сыплеш*), а в западных діалектах під впливом словеньских діалектів суть групи **губный + ј** (*люблю, забавляю*), і хочь можеме найти области, де функціонують обидві форми – **з л** і без **л** – в залежности од вікової групи людей. В Словакії послідовніше ся утримує в лабірській області, переважно в части часослов.

Нове вставне **л** – яке є омного пізнішого походжіня – в розлічных формах є розшырене нерівномірно. Напр. варіант *деревяный* Латта зареґістровав лем в дакількох селах коло Бардіова (шаріський діалект) і коло Стропкова (маковіцький діалект). Частіше стрічаєме форму *кровлє* виходніше од ріки Лаборець, з вынятком басейна ріки Ублянки і Дубровы, де на ёго місці є **-й**: *з кровйов, з кырйов, з брытовйов*. В діалектах взятых за основу кодифікації ся заховало **л** – в парадігмі назывників жень. р.: напр.: *кровлє* – *кровли, брытовлє* – *брытовли, драговлє* – *дратовли, церьковлє* – *церьковли*, але тыж нерівномірно, і під впливом словеньского языка поступно є витіснёване із бісіды. Но такы форми слов як: (зо) *здравлєм, деревяный* суть досправды рідкостєв і мож їх стрітити лем в найстаршій генерації людей в пару засвідче-

ных Латтом локалітах.

Тото **нове** вставне **л** – не знаме, ці є вгодне писати в таких словах, як „*славяне, славляньскый*“, де звучить скоріше як чуждй елемент.

В лемківскім языку форми субстантивів з новым епентетичным **л** – подля нас, суть тыж рідкостєв, фреквентованіше, так як і в Пряшівській області, є в часословах, де є омного старшого походжіня, зато може скорше ту є простор на ёго вживаня і в сучасній русиньській орфографії.

Далшы дрібны хыбы в тексті перекладу суть в області морфології при склонёваню назывників: інштрументал едн. ч. жень. р.: (3) Карпатсков Русєв (не Руссо, с. 7), інштр. мн. ч.: міджі українськыма/-ыми дослідниками, респ. (по підкарпатськы) ісслідователями (не помежі українськы ісслідователи), ґенітив мн. ч.: група людей, деякы групи людей, 100 людей (не люди), (од) сусідніх націоналностей (не націоналности) – русиньскый язык є **флектывный** тіп языка.

Дакілько моїх позначок ся дотыкають тыж лексікы.

В назві публікації перед корекціов был присловник **нивудить**, якого способ утворіня ся нам здав дость комплікований. „Не подарило“ ся нам становити основну форму того присловника на основі нового утворіня, і хочь знаме, котре слово має автор на думці. У русиньскім языку суть мінімално дві основны слова, од яких мож утворити споминаний присловник: **выдыкы, одкы** а в западнішій діалектній області іщі **скады**. Од першых двох буде утворений присловник з помочов неґуючої часткы **ни-**: **ни-выдыкы** або **ниодкы**, што очівісно найвеце бы пасовало ай підкарпатському варіанту. Третій варіант бы міг звучати **зникады**. Говорову флексію (**-ть**), звучаця ся не вживать в никотрім варіанті русиньского списовного языка, може, добрі бы было зохабити лем в говоровой бісіді. Але варіант **нивыдыкы**, респ. **ниодкы, зникады** є зрозумілый про каждый варіант. Я особно бы-м преферовала першый з них (**нивыдыкы**), зато же обсягує протетичный елемент **в-**, котрый є характерістичный про карпатськы русиньскы діалекты.

З нашого погляда, але думаме же і з оглядом на лемківський варіант, рекомендували бы сьме в сполочній нормі дакотры слова в тексті замінити, бо про бівшу часть Русинів або ніч не означають, або суть чуждй, переважно русизмы або мадаризмы, а притім мають свої русиньскы еквіваленты і требало бы їх писати подля русиньской орфографії. З двох частей перекладу сьме выписали слідуєчи:

Искуство (русизм) – ? (треба ся догоднути на єднім сполочнім слові, бо каждый варіант має свою перевазєть за домінуючого языка в тій-котрій країні: *умєня, уміня, артыстычна штука*...)

Почерькнути (корінь того слова є **черьк-**, од нєго – **черькати** (з погариками)) – зато, думаєме собі, же ліпше є вжыти слово **підчаркнути, підкрєслити** (од **чаркати** або **крєслити**)

Вто, завто – **то, тото, зато**

Поверховость – **поверхность** (од *поверх-ній*)

Зритель (русизм) – **позератель** (од *позерати*)

Ож – **же, што**

Удкить – **выдыкы, одкы, скады**

Пращурь – (незнаме про Русинів слово, яке їм

буде асоціувати „пращурь“) – **предкы**

Неподілну (українізм) – **емоціоналу**

Увлечи (русизм) – **заінтересовати**

Ї быванців – **їйсь** жытелів (ї ся може вжыти в акузативі: *виджу і*, не в ґенітиві)

Вадь, авадь – **або, ці**

Город – **місто**

Год – **рік**

Вік – **столітя, стороча**

Удержовало (українізм) – **утримовало**

Перцент – **проценто**

Образователных – **освітных, школьских**

Представники – **представителі**

Айбо – **бо, але**

Атсьак – **так, сьак**

Направду – **справды, досправды, поправді**

Кить – **кідь** (закон оглушования дзвонковых на кінець

слов, респ. позиція неутралізації)

Попобзерати – **попозерати, пообзерати**

Сосідных – **сусідніх, сусідних**

Перьвый – **першый**

Славянський – **славян(ь)с(ь)кый**

Фалатувт (гунґаризм од *фалат*) – (і хочь ся в говоровой бісіді вживать, подля нас, в научнім тексті то не є неутралне слово) – **розділюють,**

ділять, дроблять

Майважнов черьтов – **майважным, найважні-**

шым знаком

Запас – **засаба, фонд**

Діла – **про**

Факта – **факты** (номінатив плуралу)

Бігавучій (наґолос) – **різномістный (вольный,**

динамічний) і погыбливый (движный) акцент

(притиски)

Иппен – **якраз, праві, істо**

Ипный – **істый, правый**

Создати – **створити, вытворити, сформовати**

Платя – **облєчіня, ш(м)атя**

Одмінности – **одлишности, розділы**

Іда – **ідло, іджіня**

Удокремити – **одділити, выділити**

Під властєв – **під владов**

Читавое (число) – **вызначне проценто, чісло,**

дость много, велике множество

Одстранєні – **бочны, странны, незаінтересова-**

ваны

Исслідователь – **досліджователь** (укр.), **вы-**

смуник (слов.), **бадатель** (поль.)

Майперьва – **майперша, сама перша, найпер-**

ша

Усокотити – **заховати, утримати**

Препоны – **барьєры, блокації**

Зворы – **склоны, схылы**

На мало мож повісти – **сумарізуючі, згортаючі**

мож повісти

Шиліякых – **вшеліякых** (е перед складом з і ся

выслюєє як закрыте **ѐ**, але в орфографії ся не

вызначає)

Докус – **дакус, немного, невелє** ...

Самособов, у тексті цілого перекладу є много іншых перевзятых слов, які мають свої русиньскы еквіваленты. Але, окрем лексічної ровины, думаме, же інтересно бы было ся попозерати і напр. на ровнину штілістичну. Но, очівісно, тыма проблемами ся буде в будучности занимати Інтерреґіонална рада русиньского языка, кідь буде зоставлєвати або обсуджувати нормы сполочного правопису і буде виходити ай з предложеного тексту. Но не позераючи на то, думаме собі, же **треба привітати першу пробу на пути к створіню будущего койне, бо на основі нєй можеме ясно встановити в чім ся окремы варіанты русиньского языка сходятя, в чім розсходятя, а главно, в чім бы ся могли перспективно зближыти або зьєднотити**, кідь сучасны „планователі“ языка будуть при своїй языковій роботі ся обзерати і до історії розвою русиньского языка, яка нам може дати одповіді на многы вопросы.

Література:

Chomjak, M. – Fontański, H.: „Граматыка лемківского языка/Gramatyka języka łemkowskiego”, Warszawa: Rutenika, 2004.

Геровський, Г.: „Язык Подкарпатской Руси”, Москва, 1995.

Латта, В.: „Смудії. Наукові записки КСУТ”, № 8–9, Пряшів: КСУТ ЧССР, 1979 – 81.

Magocsi, P. R., ed.: „Русинський язык. „Najnowsze dzieje języków słowiańskich”, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

Petr, J.: „Základy slavistiky”, Praha: SPN, 1984

Vaňko, J.: „The Language of Slovakia's Rusyns/Jazyk slovenských Rusínov”, New York: Carpatho-Rusyn Research Center, Inc., 2000

Ябур, В. – Плішкова, А.: „Русинський язык в зеркалі нових правил правопису про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка”,

Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005

Ябур, В. – Плішкова, А.: „Русинський язык про 4. класу середніх школ із навчанєм русиньского языка і з навчанєм русиньского языка”, Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007.

Ословив го влатсний живот (5. 4. 1912 – 8. 9. 1987)

„Теперь, кідь ся прогрызую Вашов книжков (Русиньскы арабескы – М. М.) чім дале, тым веце, ся мі видите знаміша. Іде мі то помалше, бо уж ем дакус забыла азбуку, а так сі ей повторям. Зясь чую мою бабку, а кідь описуєте Янчову мамку, зда-ло ся мі, же описуєте ей. У Вашій книжці нахожду язык мой бабки і нахожду там выразы, котры отець поужывав дома. Теперь сі усвідомлюю, же так робив, главно зато, абы сьме не забыли, абы ся нам уложыло глибоко до памяти, язык, котрый сьме слухали як діти“.

веце інтересовав людський феномен того чоловіка. Попозерали сьме на нього ай через призму уж споминаної його дівки Данелы. Што про ню значив ей отець?

– Як ро каждую дітину. Отець... Быв про мене великов і краснов авторітов. Не зато, же то був великий і силный хлоп, а ку тому був узнаваний умелець, але зато, же нам дітям знав у вшыткім пора-дити. Мала ем барз мудрого і чутливого отця. Він був в дакотрых виховных мето-дах дуже добрый. Повім вам таку рарітку: еден з моїх братів ся тяжко учів тверде і

Данела, яка жыє з родинув в Бернолакові. Теперь, по одході на пензію, кідь уж мать веце часу на себе, на родину, рада ся вер-тат ку своему отцёви і одкрыват забыты сторонкы з його жывота і творбы.

Суть то красны дотуляня ся з минуло-стём любимой і почливой особы. Главно, спомини на дітство з отцём суть незабыт-ны. Родина жыла в Братіславі в тяжкых по-войновых роках, але отець все їх тягав на путованя, водив їх до краю, де ся народив, під Дуклю...

– Кідь сьме были маленькы, так сьме были векшынов в місті. Кідь я мала дван-дацять років, отець купив перше авто, а зачали сьме ходити на доволенькы по Сло-венську. Обышли сьме го вздовж і впопе-рек. Мы познали Словенську, як го знав мало хто. Моя мама была Чешка, зна-ла історію, о градах, замках, много нам о тім повідала. Нігда сьме не шли на до-воленьку лем так, ку озеру і под., але ішли сьме тыждень. Де сьме заставили, там сьме переночовали. Отець купив стан, а інтересно было, же мы четверо пе-ред даяким місто спали в стані, а отець з мамов в готелі. Тогды не были стано-вы місця, таборы, то мож было спокійно спати в стані, тепер бы то было небес-печне. Отець нас часто брав на выход. В Пряшові жыє його брат Михал за Кал-варієв, там мав поставлений будинок. В зачатках то був перший отців ательєр. Бабка, отцова мама жыла в Пряшові тог-ды, кідь він штудовав на высшій школі в Празі. Отець нам указав свій родный край під Дуклєв і росповідав нам пригоды з того края, ходив з нами на грибы, а час-то ай на довгы прогульки до Малых Кар-пат. Быв то мудрый чоловік з ніжным се-рдцём жены, з тяжков руков сохаря, котра не знала трестати, але знала поглади-ти і повтерати слызы. Кідь сьме як діти не знали дашто вирішыти, все нашов ар-гумент: „Вшытко, што хочете, можете досягнути, але без работы то не піде. Жыво́т є красны́й, але є то прекажкова дорога“. Такий був мій отець. Є красно

• Сохарь Франтішек Гібала со своєв женов і штирєма дітми у 1960 році.

Тільки з письма Данелы Гртковой, родженой Гібаловой, дівкы **вызнамно-го** русиньского сохаря, Заслуженого умел-ця **Франтішка Гібалы**, яка нам з великов ласков і почливостёв поповідала о своїм отцёви, вызнамній то особности принай-меншім европской провінієнції. Главно, з днешней точки зору його монументална со-харьска робота, портреты, медайлерство має непереवेशену ціну як про Словаків, так про Русинів. Выше спомануты ряд-кы його дівкы Даны, як і його поезія (о котрій повіме ниже), лем підтверджують факт, же то був чоловік нашого роду, без міры лю-бив край під Дуклєв, його деревяны хыжки у валаликах, церквовкы, людей і з їх біда-ми і радостями. Знамы його сохарьскы ро-боты, як **Кіріл і Мефодій** (1941), **Голова Кіріла** (1941), **Навернутя до вывражде-ного села** (Токаїк, 1953 – 1959), **Втіканя з горящого села** (Злата Баня, 1953), **Ері-ка Г.**, памятники **А. Духновічови** в Топо-лї, **А. Павловічови** у Свіднику, суть одра-зом його високого умельцёкого чувства, одношіня к традиціям свого народу. І хоць в переважній мірі ся у своїх роботах зо-середжовав на ціле Словенську, є в його творчестві часть, яка говорить о його лас-ці ку Русинам.

5. априля того року минуло 95 років од народжіня а 8. септембра того року – 20 років од його смерти. О його животі была выдана значна література, писало ся в зборниках, пресі, а сьме далеку од того, абы сьме переоцінёвали його роботу. Нас

мягке „і“ в словенчіні. Там, де было мягке „і“, отець звышыв голос і стоншав го, а там, де было тведе „і“, там голос заруб-шав. А вшыткы сьме тото і барз легко научіли. То были його виховны методы. Нігда нас не був, хоць-як сьме выдумова-ли. Было нас четверо дітей з малым віко-вым розділом (Інж., арх. Петро (1945), те-перь жыє в Міхаловцях, Ева (1946), умерла у 2001 р. як 55-річна, бездітна, Мгр. Дане-ла Грткова (1948), і МУДр. Павло Гібала, к. н., што жыє в Братіславі. Найстарший брат Петро був великий выдумник, але отець все знав з ним выйти, а то мир-ным способом. То мати нас тримала на коротко. Почас жывота був то знамый отець. Што сьме мы, діти, не дуже лю-били, было то, же нас люде в Братісла-ві познали. А то было барз зле, бо я іші не пришла зо школы домів, аж уж родічі знали, што сьме вистроїли. Барз сьме были амбіціозны, хотіли сьме ся просади-ти. Вшыткы сьме выштудовали высокы школы. Отець був барз велика авторіта, зато сьме не шли штудовати вытварне уменя, тот приклад був барз великий, з нашого погляду недостижимый. Лем най-старший брат выштудовав архітектур-у. Отець, кідь робив помники, так много робив з архітектотом. Кідь брат доштудо-вав, дакотры роботы помагав отцёви робити як архітект, проектовав ай да-котры церквовкы на выході Словенська. Наймолодший брат Павло выштудовав медіцину, я – андрагогіку, – повідать пані

• Франтішек Гібала: Памятник Кірілові і Мефодієви у селі Бранч, травертін, 1942 – 1944.

путувати по Словенську і видіти, де всягда він охабив за собов слід. Не хоче ся мі вірити, же уж є 20 років, кідь ёго хворе сердце перстало бити“, – розчутливе ся пані Данела. Зроруміло, говорить о своїм отцёві.

Франтішек Гібала (Франё, як собі пізніше писав на раду словенського поета Яна Костры, же, реку, Фанё звучить словенськише) ся народив у **Крайній Полянї, окрес Свідник, 5. апріля 1912.** В 1914 році ёго отець Ізідор одышов до войны, а веце ся не вернув, загинув в мазурських морачінах Галіції. Быв веджений, як незвістний, ёго мати все думала, же ся верне. (Дідко і бабка, подля слов пані Данелы, пришли з Польска, отець десь од Велічкы, были то Лемкы). Не вернув ся, і так зістали троє сироты: Анна, Михал і Франтішек. Ёго отець був робітником на містній пілі, а мама Анна (роджена Уліашова) на пілі варила як кухарка. Тота родина Уліашова зістала жыти в Крайній Полянї, а то ай молодшы суродинці, котры не одышли за работов до Америки (з того краю барз много людей одышло до Америки). Малый Франтішек ходив пішо до Бодружалья до Основной школы, потім ішов до Клатовой Новой Всі, што є при Топольчанках, де докінчив основну школу. Пак ся з матірём переселяють до Пряшова. Там дістали квартиру на Словенській уліці в центрі міста, де была ёго мама домовничков. Франтішек ту ходив на реалку. Він уж тогды рад моделовав. Перша выставка была на тій школі, а директор школы го одфотив з ёго роботами і послав то Горжіць під Кырконошами, на середню каменарську школу, де був ай одбор сохарський. Стады пришло письмо, же го приймають на штудії, а же дістане штіпендіум. В тім році, кідь там Ф. Гібала наступив, они были в сохарський класі лем трёме, а вшытык із Словенска: Ф. Гібала, Франтішек Драшковіч і Ян Гучко (світового мена сохарі – позн. М. М.). Кідь скінчив тоту школу, зясь директор школы запропонував, абы ішов штудувати на Академію витварных умень до Прагы. Там штудує у професора Бедржіха Кафку, учня Міслбека.

– *І так ся мій отець дістав до Прагы,* – высвітлює пані Грткова, – *але без грошей. Бабка, кідь ішов до Прагы, му дала 100 корун на ціле штудіум пятыррічне. Вытримає три місяці, ходив до „Корун“ на запражену поливку з рогликом, што стояла коруну. Потім дістав туберкулозу, мусив ся лічити на Словенську. Вренув ся назад на штудії, а докінчив школу. Докінчив з тим, же в другім річнику, на основі выспідків в школі, му призначили Масарикове штіпендіум як найліпшому учнёви. Потім была выписана чеськословенська сутяж на витворіня памятника Андреєви Кметєви до Баньской Шавниці, закладателєви музейництва. Была то сутяж анонімна. Він як учень другой класы то выграв. Не была приділена перша ціна, але друза. Кідь ходив до школы, а ходив на вакації домів, до Пряшова, так потребовав дагдє даякий ательєр. З бурчок сі поставив цезловый ательєр За калварієв, но а там настагював ай свою маму, нашу бабку. Маленький ательєр ся поступно розростає, кідь одышов до Братіславы, зістав там ёго брат. Кідь скінчив АБУ в Празі, пришла война і протекторат, він ся вернув до Пряшова, рік учів на Штатній промысловій школі ставебній. В часі вакацій робив на рештаваторьскы роботы в церквах а до школы ся уж не вернув. Отець був творчій тіп. Одышов до Братіславы ай зо своєе мамов у 1940 році, о два roky ся оженив, а попритім ся занимає монументалнов сохарьскы роботы. Він нігда не учів, до ниякой партії не вступив, був жывностником цілый живот, – підкреслює основне з ёго жывота дівка Данела, яка, як видно, має добрі змапований живот свого отця, што є лем на хвалу, же тримає в почливости ёго живот і роботу. Як гварить, мав то тяжке, главно в тых першых роках, кідь по 1948 році, робили перевірки, а він робив сакралны роботы (в Пряшові св. Франтішек), по час войны за тзв. Словенського штату дістав ціну Купецкого за Дорогу на Голготу.*

Робота Франтішла Гібалы є россыгла, а главно ей видно по містах і селах на цілім Словенську. Од Міджілаборець аж по Братіславу. Як ся позерать на ёго творчость пані Данела? Предці, доба в якій жив, несла свої соціалістичны знакы, а тяжко было зістати самим собов.

– *Ослобие го властний живот,* – повідате она. – *Отець ре-аговав на трапіня, котры пережыв сам. То, же пришов о отця в єдній войні, же видів выпалены села, нещастя матерей в То-кайку, з котрыма бісидоває, то вшытко ся го дотыкало. Ёго памятники, ай кідь є то часто ослава перемоги, не все то суть вояця з пушками, але скоріше реакція обычайных людей на нещастя войны, о чім свідчить **Навернутя до вывращеного села** (Памятник СНП про село Токай, 1953 – 1959, білый травертін, 390 x 275). **Втіканя з горящего села** (Памятник про выпалене село Злата Бая, 1953, пісковець). Вшытык тоты нещастя ся го дотыкали. Зажыв то на властній скорі. В часі першой світової войны, як споминала баба, в Крайній Полянї,*

кідь мав отець два roky, їх хышка горіла, а він тапшав ручками і выкриковає: „Як шумно горить наша хыжа!“ А звірства другой войны нікого не зохабили рівнодушным. Быв то ёго край – Свідничина, сумнославна Дукля.

Якы были послідні roky ёго жывота?

– *В сполідніх роках жывота брат Петро му робив архітектуру. Доведна много пережыли. Што ся стало з ёго роботами? Много річей є в Словенській народній галерії, в приватных збірках. Ай мы маме каждый дашто. Мі ся барз люблять ёго портреты, ёго портретова творба была барз добра. Высловити сохарчінов внуторный світ, не є таке просте. Може в тім малярстві то іде дакус ліпше. Він при своїй роботі портретоває обычайных людей, мої сестерніці, свого брата, робив автопортрет, а першы ёго творы мають люди в Пряшові.*

Отець на нас, дітей дуже чутёво впливав. Найгіршим зажитком было, кідь єм на старобу виділа, по мертвіці, як падать долгов. Жыв дома з матірём, котра была од нёго 12 років молодша. Даякий час був ай у мене, пак у брата, черяли сьме ся. Было смутно видіти того міцного чоловіка, котрый був про мене в кождім напрямі авторітов, як поступно одходить. Тяжко єм ся з тим змیرهвала. Він був, фактічно хворый цілый живот. Мав невылічену тубекулозу, але нігда ся на нич не скаржыв, не ходив по докторох, жыв повноцінно свій живот. Потім пришло вісем років перед смертєв, перестали му служыти ноги, підписала ся на нім тяжка робота. Умер 8. 9. 1987 році, не дочкєв ся революції. Быв бы рад, бо не любив людей, што выужывали свою моц. Не раз мусив боєвати з ідейными комісіями. Ай ручно, як по ёго смерти повідали очевидці.

Пані Данела ся перегортать в жывотописных познамках свого отця, находит пригоды з ёго жывота. Аж ей морозить, кідь читать тоты рядкы. Є ту описана пригода, кідь отець з камаратом ходив до школы з Крайной Поляны до Бодружалья. Там стрітили коло єдної хыжы старого, слабо облеченого чоловіка, який плакав і скаржыв ся їм, же сын го вышмарив з дому. Они двоє уж не мали вітців. Што бы за то дали, кібы мали холем такого вітця... Старали бы ся о нёго, облікали го... Тото написав до жывотописных познамок ей отець. Отець му хыбив цілый живот. Іщі щастя, же мав таку матір. Хоць то была обычайна жена, яка не знала читати, ани писати, тото знала, же діти треба дати до школы, же мусять мати ремесло.

*Так тя познам маму мою,
в родній деревяній хыжі
Під деревянов церквов,
Є колыска моя.*

То суть поетічны рядкы Франтішка Гібалы, о якім мало-хто знав, же писав поезію. Жыв в такій середі, яка го мотивовала писати. Камаратив ся із словенськыма писателями Смерком, Костром, Плавком, Ганов Поніцков, Валеком, вытесав памятники А. Кметєви, Л. Штурови, Я. Кралєви, Л. Ондрейові, Й. Заборьскому, Л. Фуллови, Й. Бендікови, Я. Алескіму, але і русинськым будителям – А. Духновичови, А. Павловичови, звичний токайську трегедію, як і перше ослободжене село Калинів. Сам був в близких контактах в Дезідером Миллым (недалеко себе бывали). Охабив нам то, што доднесь стоїть. Тото ліпше з ёго творбы все нас буде ословлявати. А поезія ёго чутливой душі зістала і в жывотописных записках. Говорить о тім, де ёго коріня, де ёго доміство. Може бы ся радовав, кібы днеська жыв, а кібы ся докопав до свого русинського коріня. Днесь Русины ся гордо можуть голосити ку своему, а він, то в тій добі, якбач, не зажив, але одчував. Передбачав:

*Ай так тя люблю мій живот,
Там, де єсь найбідніший.
На меджі скромна сливочка,
Квасна планка ся не дочекає зріня.*

*Лем з терков морозы почекають,
Із свербигузков червень плод.
Роскошу єм не зазнає,
В біді жыв мій род.*

*Ку цілю го віє дух
І хоць вічно битый був,
Дожыв ся людства новый зрод.*

Або:

*Бабка і мій дід пришли з гір,
Бабка пилу несла, дід топір.
Легко ішли, ніч не мали,
Што тяжке мали, предстает повну главу.*

Переклад слов. поезії: авторка
Фоткы з архіву Мгр. Данелы Гртковой

„Історія України“ П. Р. Маґочія очами отчизняных науковців

Як ся уж писало в „Трембіті“ в половині юна того року, председа Світової ради Русинів, професор Торонтської університету, член Канадської кралівської академії наук Павел Роберт Маґочій абсолвовав служобну дорогу по Україні. В рамках той навщівы одбыла ся презентація ёго книжки „Історія України“, яка вышла у видавельстві „Критика“. На презентації взяли участь автор, видаватель, науковці, історици. Пару думок о тім:

Академік Валерій СМОЛІЙ, директор Інституту історії НАНУ: „Гріх говорити, же днес не є історії України“.

• Обалка репрезентативной монографії члена Канадської кралівської академії наук, професора Торонтської університету Павла Роберта Маґочія – „Історія України“ (Критика: Київ 2007, 640 стор.)

■ Почас послідніх років на Україні вышло много історичных великого і малого формату книжок, учебників, популярных публікацій, універсальных высокошкольських видань, і перевидань. Гріх говорити, же днес не є історії України.

„Історія України“ професора Маґочія – оригінална і интересна книжка. Она ся одрізняє од той сорты історичных книжок, які маєме днес, змістом, характером, напрямом, композицієв. Оберну увагу на наповніня етносами, які заселяли територію під назвов Україна. Каждая ей доба є проаналізована в динаміці. Автор має свої думки, погляды. З дакотрыма мож полемізоти, сугласити або ні. Але так ці інакше, діло зроблене, а днес маєме научный предмет, навколо котрого мож говорити і дискутовати. Главно хочу указати на картосхеми, котрі ся не находять в інших виданнях. Мапы Маґочія – то візуальный ряд, який указує на то, яков была Україна колись і яков теперь.

Григорій ГРАБОВИЧ, директор видавництва „Критика“: „Я проти

того, абы історія была канонічна“.

■ Од самого зачатку історична робота ся стала про „Критику“ першоряднов. Мы выдали „Історію Одеси“, „Історію Османської імперії“, „Російські історичні міфи“. Думаєме, же історіографічний напрям про істориків барз важный і барз потрібный.

Односно книжки Маґочія. Першыраз она вышла по анґліцькы в Канаді перед 10 роками і одразу заняла честне місце в колах, де ся професіонально займають українських істориків.

Кідь говорити о писаню історії обще, то діло потрібне, она ся має оновлєвати. В науці ніґда не мож поставити точку і говорити: „В тім напрямі вже вшытко зроблене, выскумане і выдане“. Каждє покоління має потреби на свою історію. Своґо часу я ся дость критично высловлєвав о можности, потенціалі літературы з історії. Мі ся виділо, же ня тоґды не барз порозуміли. Я не був проти писаня історії. Я був проти того, абы конкретна історична робота ся поважовала за канонічну, якбач, она завершує процес. Подля мене, „історії“ Маґочія по українськы і по анґліцькы конкурують міджі собов. „Історія“ по українськы написана динамічніше, она є плодніша. То є дуже здорове про дісципліну, і про чітацьку громаду. Мій колеґа Рікардо Піків говорив так: „Каждая історія – то є лем збір історіографічных формул, і зато она не має право на канонічне слово“. І тоты формулы суть барз важныма, мы їх перероблюєме і переосмыслюєме.

Окрем іншого, в анґлоязычному світі пару років як ся появлює нова робота о Шекспірови, принаймі почас послідніх 15 років таких вышло аж три.

Професор Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ: „Книга Маґочія лем зачинать жыти“.

■ Назва книжки, хоць ай штандартна, обычайна, але книжка як така, є необычайна. З паном Маґочієм ся давно знаме, стрічали сьме ся в Торонті в 1990 і в 1995 роках, а тыж на Україні. У 1997 році він мі подаровав „Історію України“ по анґліцькы. Она ся находить в мойй робочій канцеларни, а кідь треба уве-

сти якісь посилання, то я ей хосную.

Хочу дашто порівнати. Почас двох десятиріч науковці української діаспори зробили великий крок допереду. Книга Ореста Субтельного, яка вышла у 1988 р. была розрахована на Українців за границєв. Він і не думав, же ёго книжка ся дістане на Україну і буде мати велику вагу. Так ся стало, же на ёго книжку я написав рецензію „Під прапором лєнінізму“. І то была перша рецензія в тім журналі на книжку „українського буржуазного націоналіста“. А днес маєме другого заокеанського „українського буржуазного націоналіста“ – профсора Маґочія. Кідь днес історіографія Субтельного стратила даякий визнає, то книжка Маґочія лем зачала жыти.

Аналіза про історика – то є основа. Тота книжка Маґочія од інших аналогичных книжок ся одрізняє тым, же она – не є о історії українського народу, але о людях, які жыли на території 3 000 квадратных кілометрів. Автор описав не лем політичну історію України, але і демографічну, соціалну, економічну, бытову. І то є барз цінным.

Олександр ГАЛЕНКО, кандидат історичных наук, працівник Інституту історії НАНУ: „Проблем історії України з погляду світової історії іщі не є поставлений“.

■ Суглашу з думками попередніх рецензентів, же в книжці є представлена історія території. Силнов сторонков выскуму є знаня історіографії. А з іншого боку, кідь говориме о синтезі трьх частей України, то ту не є історіографія. На поміч сі бере автор пару парадігм, які ся снажить подати як позітивны, главно мір, стабільность, контакты, розвой торгу. Але не вшыткы явы мож оцінєвати еднозначно. Наприклад, торг у книжці ся обявує на 91. сторінці, де ся говорить о тім, же тота територія торговала з рабами. Перед тым автор одділює рабів із супису товарів. Маґочій поставив свій проблем і одходить од націоналістичной парадігмы і снажить ся го перетворити на веще універсальный. Але є іщі векшыи універсальный уровень розвязаня погляду на історію України, – то є погляд на історію України з точки світової історії. Чім была

Україна про світ – то є великий проблем, котрый стоїть перед українськов історієграфієв. І над тым треба спеціально робити.

сокий уровень научной і выскумной работы. Перед студентами выкладатель аналізує, порівнує роботи своїх колеґів, а то не так просто.

• Стріча председа Світової ради Русинів Павла Роберта Маґочія з омбуманом України Нінов Карпачовов почас недавнього ёго перебування в Києві і презентації публікації „Історія України”.

Сергій БІЛЕНЬКИЙ, докторант Торонтської університи (зробив переклад „Історії України” з анґліцького на український язык): „**Націоналны меншини „Історію України” можуть трактовати як часть своєї властной історії**”

■ Книжка пана Маґочія репрезентує територіалну парадігму. Одповідно наслідком такого приступу є того, же націоналны меншини, котры жыють на Україні, можуть трактовати „Історію України” професора Маґочія як часть своєї властной історії. Автор не одчужує націоналны меншини, але їх інтеґрує до сполочности. Тото, подля мене, є єднов з найвекшых переваг той книжки над іншыма історічныма виданнями, котры вышли почас послідніх двох сторіч.

Марта БОГАЧЕВСКА-ХОМ’ЯК, історічка, бывша професорка Торонтської університи:

■ О тій книжці буду говорити з погляду читателя. Я все хотіла мати такий учебник у своїй лекційній практиці, з котрым бы єм не сугласила. І така нагода ся мі трафила. „Історію України” Маґочія по наґліцькы я выужыла при своїй роботі в америцькых універзітах. З паном Маґочієм ся знаме давно, а не хочу повісти, же з ушыткым, што він написав, не суглашу. Ку прочітанню книжки хочу притягнути мудрого читателя-выкладателя. Бо читання лекцій – то є вы-

провінції? Вшытко зазначено лем фрагментарно.

На выступ пана Кресина професор Кульчицький верг репліку: „**Тото вшытко ся находить у 15-томнику Історії України**”.

Павел Роберт МАґОЧІЙ, автор „Історії України”: „**Історія України**” **оногодво выйде по турецькы**”.

■ Тоту книжку єм писав про чоловіка, котрый о Україні знає дуже мало, або нияк о ній не чув. Уникнув єм од написання чорно-білої історії, бо ниякий яв не мож подавати в єдній фарбі. Хотів єм описати рівноправно вшыткы народы, які жыли на території України. І не описовав єм їх як неприятелів, приятелів, але як людей. Бо чоловік, што ся интересує історієв України, мусить знати про Євреїв, Русів, Поляків на території України і о тім, же як они єй обогатили і який слід охабили в українській історії, сполочности.

Много сьме діскутовали з видавателєм одностно обалкы. І хоць обалка – то є економічний вопрос і діло видавателя, а не автора, але я був категорічно проти „мірных козаків на конях в степі”. Издаватель выслушав мої пропозиції, рады. Наслідком того на обалці книжки зображене пару ілюстрацій з героями розлічных часів екзистенції України.

Одностно познамок, же не вшытко написане. Знаєте, я як професор знаю нелем много бісидовати, але і много писати. Але найтяжше з много vybrати мало, тото головне. Оногодво выйде іщі єдна моя книжка – про нову історію України – по анґількы, по українськы і по турецькы. Буде то видання із 350 ілюстраціями.

Олександр КРЕСИН, выкладатель Інституту державы і права України: „**Схемы суть. А де материал?**”

■ Видів єм спробу написати територіалну історію України, але саму територіалну історію єм не видів. Кідь говориме о Київській Руси, позераме на красну схему з картов Київской Руси, де пів України творять Половці. А де материал? Мы ся позераме на тоту істу схему – і видиме Закарпатя в составі Угорьского кралєвства. А де є о нім материал? Видиме Крим. А де кримскы

• Русинська делеґація: (зліва) Євгеній Жулан, Штефан Чепя, Павел Роберт Маґочій, Надія Кушко, Валерій Падык і о. Димитрій Сидор на стрічі в Києві з амбасадором Європейской унії Ієном Боуґомі (третій зліва).

„Українська і загранична скусеность“ і їх обсяг з погляду демократичности і гуманізму

У формуляції теми міжнародной конференції, яка була 17. і 18. мая 2007 р. в Ужгороді – **Актуальны промлемы уставно-правного штатуту національных меншын: українська і загранична скусеность**, очівісно найінтересніше было словне спойня „українська і загранична скусеность“, чому треба розуміти як виробленому конкретному систему урегулювання прав національных меншын.

В чім є українська скусеность, т. є. український систем, який є повинний дати одповідь на вшыткы вопросы заінтересованых – державы і національной меншыны. Мы аналізуємо тот проблем з погляду підкарпатських Русинів, штатут яких дондесь держава конкретно не визначила.

На першый погляд, на Україні як кібы была створена адекватна законодавна база на рішіння вшыткых проблемів живота національных меншын.

Не треба цитовати прекрасны думкы о позитивнім одношіню української державы к національным меншынам. Устава України (главный закон державы), Закон о национальных меншынах, ратифікованы Верховнов радов України, Рамкова конвенція на охрану национальных меншын, Европска харта регіональных або меншыновых языків, суть наповнены думков, же **„кажда особа, яка належить к національній меншыні, має право слободно вирішувати, поважувати ся ці не поважувати ся за таку, і таке рішіння і реалізація ей прав у звязи з тым не повинно шкодити такій особі“** (Рамкова конвенція на охрану национальных меншын).

Здало бы ся, же на тім мож поставити точку. Українська скусеность, т. є. систем, мож бы поважувати за верх справедливости, демократії, міжніаціональной гармонії. В тім системі, ці скусености, треба глядати одповідь на вопрос о штатуті Русинів в Українській державі. Не треба споминати ани призви́ска, ани титулы одповідаючіх на многы писма Русинів, які были адресованы высокым урядникам, бо вшыткы они звучать еднозначно неґативно, як кібы были написаны під тактовков когось – безапелачно, імперативно. За вшыткых „найліпше“ визначів штатут Русинів начальник Справы ситуацівної аналізу і інформачного забезпечіння Штатного выбору про національности і міґрацію А. А. Шевченко, котрый без похыбностей заділює Русинів лем до „**групы українського насеління**“ (припомяньме, же подля словника „група – то пару особ, зврята, предметів, які ся находитъ еден при другім), на „**яку ся не мож позерати як на націоналну меншыну України, про ню не платять законодавны акты, якіма ся регулюють права национальных меншын, і тратять будь-який змысел обвинія з політики асіміляції Русинів Українцями**“. Свята простото!.. Але в тім є найвекший парадокс української скусености. Русины, які мають власну історичну територію, давну історію,

традиції, культуру, але на своїй землі суть лем „**групов жытелів**“, а десяткы інших, не містных – національным меншынами.

Але то не єдиний парадокс. Суть і такы незрозумілы ситуації:

1. **Легітимна державна, юридична реґістрація русинських організацій з єдного боку, і невызнання реґістрованых Русинів ани як національной меншыны, ани як народу.**

• Член Світової рады Русинів і Заслужений учитель України – Михайло Алмашій на Міжнароднім научнім семінарі „Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку, котрый на Пряшівській універзіті був 27. – 28. септембра 2007. Фотка: А. З.

2. **Веце як 10 тис. особ почас списованя людей ся записали Русинами, а ім гварять, же они суть групов українського народа.**

3. Декларативны права на слободу слова – і недовоління властного высиланя в телевізії, радію і в інших масмедіях.

4. Органы містной самосправы трираз пробовали на державній уровни вирішити проблем Русинів (рішіння Закарпатської областной і Свалявской і Воловецькой районной рады) – і вето Києва на тоты рішіння, і запеклы протесты, неприятельскы налажденкы проти Русинам обчаньскых організацій, організованя антірусинських округлых столів, перебування на Закарпатю місіонарів із Львова і І.-Франківска як отворений протест проти рішіння Закарпатської областной рады зо 7. марца 2007 р., яка узнала Русинів як самостатне етнікум.

5. Припомяньме собі солодкы убезпечіння експрезідента Леоніда Кравчука, який повів: „**Без похыбы, Русины суть і они мають право на самовизначіння**“, і Л. Кучмы, який перед вольбами обертав ся ай к Русинам: „**Дорогы Закарпатці: Русины, Маляре, Румуны...**“ і т. д. Лемже кідь ся стали презідентами, забыли, што говорили.

Не мож обминути научны парадоксы, кідь речов науки, за помочи догадів, выдумок, отвореной фалзифікації історії, є снага укріплівати

ураїнськост в русиньскім краю.

Еден з опонентів русинства в новинках „**Високий замок**“ (не історік) барз пересвідчовав Русинів: „**Історія – то є серґьезна наука і każde твердженія має быти підсилене першоісточниками**“. Мы говориме того істе. Але просиме ся: чом дотеперь не є вирішений такий діскутабільный факт, як належність Закарпаття до Київской Руси. Де суть конкретны факты, в яких першоісточниках їх треба глядати? Коли то было? Коли ся то стало? За яких київских князів? Які повинности выповняли Закарпатці перед київськима князями? Одкличиме ся на найавторітнішого українського історіка Михайла Грушевского, котрый на адресу Закарпаття повів того: „**Закарпатскы землі жыли своїм оремым жывом, о чім лем слабонькы знаня долітають к нам. Сам жытом був глухий і малознамый в тых горьскых карпатських утробах і не маме ани справ о тім, як ся розвивало насеління тых горьскых країв... Угры памятали, же кідь пришли до тых країв в 9. ст., у Карпатських горах уж нашли Русинів**“ („Ілюстрована історія України“. Львів 1913, с. 437).

Дондесь дакотры „учены“ продовжують твердити давно россыпаний – іщі М. Лучкаєм – міф о 40 (60) тис. корятовічах, які заселили, якбач, необывану землю за Карпатами. Ани учены, які не узнають русиньскы ідеї, ся не стотожнюють з подобным выдумками. Олекса Мишанич к тій темі писав: „**Окремы історіци ... суть способны говорити, же Закарпатці ся переселили в 14. ст. з Поділя, які ту пришли ведно з Федором Корятовічом. Така теорія не мать під собов научный фундамент, вывертають і давнішы історичны істочники – візантськы і угорьскы, які засвідчують ту містне славянське насеління іщі пару сторіч до приходу Угері до Карпат**“ („Від карпатських русинів до закарпатських українців. Історико-літературний нарис“. Ужгород 1991. с. 14).

За такий міф треба поважувати ай панованя галицьких князів на Закарпатю (аж 40 років!), што давать, якбач, праву дакому говорити о Закарпатю як о давній українській землі. Кібы сьме ся мали дотримувати такого прінципу, то ціла Правобережна Україна то – польська земля, бо над нєв пановало Польско 406 років (1387 – 1793), Буковина понад 300 років была під владов Румуныска (14 ст. – 1775). І Румуны можуть повісти, же Буковина – то є румуныска земля. Ліпше, кідь ся заставиме при Грушевскім: „**О тім знаме барз мало, або скоро ніч... Та ліпше ся признавати, же не знаме наісто, як то было, як кідь маме чужді выдумкы поважувати за правду**“ („Ілюстрована історія...“, с. 52).

Екзістує легенда о тім, же уж у 17. ст. на Закарпатю были козацы. Тот міф шырить дніпропетровський доктор історичных наук Юрій Мисик, але не мать на то никакы доказы, бо як він сам говорить „**є ту недостаток істочників**“. За єдиний, але

далеко непересвідчивий аргумент учений вважає польський архівний запис, же в Ужгороді був есаул Андрій Могила (гетьман Правобережної України), а сини Івана Сірка, Павла Тетері і Михайла Ханенка 12. серпня 1684 р. билися з Турками під Віднем. Юрій Мисик дуже вірить, же історіки найдуть сліди козацтва на Закарпатті, а то «*ся стане яснов світлов епізодов закарпатської історії*» («*Карпатський край*», № 5 – 8 (111), 1995, с. 144). На доказ той вигадки ся вужувать ай балада А. Павловича *Думки над могилу під Бардіовом на 1848 р.*, де поет медітує над судьбов донського козака, який даремно умер на чужій землі, боюючи за чужі інтереси. Яка велика снага перетворити хочене на скutoчне!

Іщі єден факт науочної фалзифікації історії. Перед списуванєм людей у 2001 р. на вопрос Русинів, ці будуть записані до реєстру народностей, їм з Києва одповіли: «*При списуваню людей, ведно з Бойками, Лемками, Гуцулами і иншима мікроетнонімами, буде зазначена і самоназва „Русини“*». Русини ся так стали хвостиком мікроетнонімів. Кідь прочітаме научні роботи о етнічних ґрупах Бойків, Лемків і Гуцулів, то нам виходить, же они, з винятком послідніх, ніч сполочного із Закарпатєм не мають, а теорія закарпатських Бойків, Лемків і Гуцулів є вигадана. К тій темі учений В. Багринець пише: «*Проблем Бойків дотепер зостає невизначеним*». Учени, які ся зацікавили вопросом Бойків, «не дістали ся к деяким результатам вообщє, а тым вєдє ниякі сліди не ведуть на Закарпаття» («*Про землю Бойків та їх походження*», «*Українські Карпати*». Ужгород 1993, с. 20). Як кіби вшытко было ясно і зрозуміло.

О темі Лемків тот істий Багринець ся стримує, жебы аргументовано дашто не повів на хосен Лемків, бо «*давні історіки не спомінають етнонім Лемки*».

Микола Дарчук, оперуючи ся на «*Енциклопедію українства*», Лемків называє етноґрафічнов ґрупов Українців, котры оддавна жили по обидвох сторонах выходних Бескідів міджі ріками Сан (Польско) і Попрад (Словенско) («*Специфіка південно-лемківської мікроетнонії на загальноукраїнському фоні*», «*Українські Карпати*». Ужгород 1993, с. 198).

Іншій учений І. Красовицький пише, же Лемки то – «*часть українського насеління, яке оддавна жыє на крайнім западі міджі ріками Саном і Попрадом, а тиж на запад од Ужа*» («*Лемки – етноґрафічна група українського народу*», «*Дружно вперед*». №10. Пряшів 1969, с. 24). Значить ани Лемки не мають закарпатське походжіння.

А. Духнович говорить о закарпатських Лемаках і Лишаках, але то іншы етноґрафічні громады, то є часть підкарпатських Русинів, які ся одлишуют од інших подля языковых знаків. Говорять «*лем*» і «*лиш*». Окрем них Духнович спомінає Верховинців, Бережан, Підгорян, Волинян – подля місця проживаня. Были іщі Смоляниці, Бляшаниці, Лєпаці і ін. Лемже вшыткы суть то підкарпатськы Русини, а не Українці.

О походжіню Гуцулів найвєдє повів О. Мицюк у своїх «*Нарисах соціально-господарської історії Підкарпатської Русі*» (Ужгород 1939). Русинську ідентичность

Русинів-Гуцулів і Русинів-Долинян визначив В. Гнатюк: «*Гуцулы ся одлишуют од инших племен своїм языком, одбєчєнєм, способом жытот, думанєм і обычаями*» («*Гуцулы*», «*Полічка Карпатського краю*». Ужгород 1991, с. 5).

Таким способом, змішования етнонімів «Лемки», «Бойки», «Гуцулы» на Закарпатті не є ніч інше, лем снага нароком запутувати голови людей, дезорьєнтовати їх в тім часі, як ся мають національно визначити.

Стады витікати ай неґатівне одношіня к підкарпатським Русинам з боку націоналістичных сил України. Ту є пару публічних проголошін на адресу Русинів: «*Русини – злодії, они вкрали од Українців мєно „Русин“, „є то крадіж стороча“*» (С. Федака).

Іншы учени, гіперболізуючі ситуацію, досправды вірять, же Русини то – великанська нищівна сила, єден з многих інструментів роспаду Югославії (Б. Олійник, *Трибуна*, 27. марца 2007).

Микола Павлюк, лідер ОУН, виглядав роскопницьку потенцію Русинів іщі в часах Австро-Угорська у формі інтриґи з Ватиканом з цілєм роскопу українства (*Трибуна*, 27. марца 2007). Дакотры ся обертають на прокуратуру і органы СБУ насилу скінчити з русинством (С. Хмара, *Трибуна*, 27. марца 2007). Академік Вс. Наулко думать собі, же «*русинська мікрогромада* (подля А. Шевченка – «*група*») не мать ниякі класичні знакы етносу» (*Трибуна*, 27. марца 2007).

«*Русини – надуманий народ. Русини – слугы якоїсь імперської ідеї. Русиньскы активісты – то є незодповідность, брак елементарної політичної культури* (а она екзистує?), цалкове моральне здичавління). Русини, Руснакы – ганебна прозівка Українців».

Третя метода пониження і невизнання права Русинів на націоналну самобытность – то є психологічний, уражливий атак на Русинів з боку нашого «домашнього брата»:

«*Русини – горцошы сталінсько-сусловського вышколу, а докы президент і влада будуть терпіти антидержавный шабаш на Закарпатті!*» (Ю. Балега). Інтересный трикутник: Сталін – Суслов – Русини (!?).

«*Русиньскы інтеліґенты – то є бывшій учитель, який никоґо не учів, бывшій доктор, який никоґо не лічив, то журналісты, які ніч валушого не написали а іщі пару таких невьдареных людей*». (Ю. Балега).

Без коментаря.

Ту є українська скусеность вирішіня правного і уставного штатуту національных меншын!

Із заґранічної скусености уведу приклад рішіня національного вопросу в Даньскоу, де-м в р. 1997 был, той невеликой шкандинавской державы, котра ся не позерать на націоналны вопросы з точки зору територіальной цілісности державы ці сепаратізму. Ту маленькы корінны народы Фрізы і Сканы чуют ся повноправными і повноцінными обчанами демократічної державы, які мають свої націоналны школы, універзіты, академію наук, націоналны театры, радіо, телевізію на роднім, націоналнім языку.

Было бы добрі дізнати ся конкретны одповіді і на такы вопросы:

1. Што значить понятя «Класичны знакы етносу»? (Наулко)?

2. Ці екзистує або хто створює якийсь приклад, подля чого мож ся назвати націоналнов меншынов або народом, подля якого множества людей (Володимир Євтух)?

3. Кідь устава доволять особі выбрати національность, обновлювати ї або мінити, то хто дав право якомусь єдному чоловікови – президентови, прокураторови, міністрови, академікови – визначити національность іншого чоловіка?

Наша русиньська позиція є така:

1. Русини з почливість, толерантно ся односят к вшыткым національным меншынам краю, але тиж мають мати право на захрану своєї національности.

2. Русини – народ в центрі Європы, який має свою богату історію, культуру, традиції, язык. Тота теза ся підтверджує слідуєчим: а/ Русини мають свою історічну науку, історіоґрафію, б/ Русини мають свою літературу, хочь она была в розлічній часі писана по руськы, по українськы, по русиньскы, літературным героєм был все лем Русин, в/ Русини мають свій язык. Ай запеклый неприятель русинства Й. Дзєндзєлівський узнав: «*В языку Українців Закарпаття* (по нашому Русинів – М. А.) *ся вытворило много своїх спеціфічностей, які ся не находят в говорах инших частей України ани в українським літературнім языку. Такы розділы суть і в фонетіці, і в морфолоґії, і в синтаксісі, главно їх чуті в лексіці*». Г/ Русини мають невычерпну фолклорну базу, д/ Оріґіналны знакы несе русиньський способ жытот, е/ У цілій Європі є знама закарпатська школа малярства, заложена Русинами – Й. Бокшаєм, А. Ерделіом, Ф. Манайлом, А. Коцком і ін.

3. Русиньський народ за цілу свою історію был обєктом великого інтересу учених – історків, етноґрафів, лінґвістів, фолклорістів, о чім свідчить велика русиньська бібліоґрафія, яка обсягує 3000 позицій.

Наше резюме:

1. Русини Закарпаття все іщі мають невизначений штатут, хочь закони України ґарантують комфортный жытот і право на самоідентіфікацію Русинів, у практиці на своїй прадідівській землі мають окліщєны вшыткы етнічны права.

2. Теоретічно Українська держава ся підряджує в законодавстві європським штандартам, але у практиці ся вшытко робить опачно.

3. Демократічна скусеность Європы у вопросах національных меншын на Україні ся нищить авторитарными методами рішіня національных проблемів.

4. Русини зо своєв давнов драматічных історіов, боєм за своє пережыття і утриманя ся собі заслужать демократічний, слободный розвой у вшыткых сферах державного жытоту України.

5. Русини суть такы люде, як і Українці, мають право быти субєктами властной історії, а не обєктами атаквань з боку домінуючого народу.

СТРІЧІ З ДЕРЖАВНИМИ УРЯДОВИМИ ОСОБАМИ ЗАКАРПАТЯ... ... члена Світової ради Русинів за Україну – Михайла АЛМАШІЯ

7 августа 2007 року стрітився з начальником управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації в Ужгороді **Ю. Герцогом**. Ціль стрічі: **дстати дозвол на открытя факультативных уроків за програмов по выученю рідного краю (русиністики) у державных школах на 2007/2008 учебный рок**. Результат: тот дозвол было дано і **Ю. Герцог** послав у вшиткі районні управління школ Закарпаття розпорядження про дозвол на введеня у штатный розпис уроків школ 36 годин факультативных уроків на учебный рок, т. є. єден раз на тыждень. В результаті особного переговора из начальником управління и директорами школ Виноградівського району на 10 септембра 2007 року у 5 школах сього району затарифіковано факультативы русиністики. У Свалявському районі – у трьох шлолах.

8 августа 2007 року была його стріча из директором Закарпатського обласного інститута подипломної освіти педагогічних кадрів **Михайлом Талапканичем**. Ціль стрічі: **обговорити Програмы факультативных занять по изученю рідного краю (русиністики) у державных школах Закарпаття на 2007/2008 учебный рок и рекомендовати затвердити програмы на учебно-методичній раді Інститута як державынный документ**. Результат: из дозволу директора Інститута Програмы погоджено из завідоначальниками кафедр Інститута и передано їх учебно-методичній раді на затвердження. По стану на 25 септембра 2007 року Програмы факультативных занять из русиністики затверджені учебно-методичнов радом Інститута подпипломної освіти и набрали чинности.

25 септембра 2007 року пройшла стріча из директором Центра культури національных меншин Закарпатя **Марією Гаврилешко**. Ціль: **договоритися про можливість безплатного хоснованя конференцзала Центра для потреб русиньских організацій (проведеня конферен-**

цій, офіційных стріч, пресконференцій и др.). Результат: директор Центра культур національных меншин Закарпатя **М. Гаврилешко** дозволяє русиньским організаціям у разі потреби проводити у конференцзалі свої майважні акції без оплати. Директор далі дала згоду на прямое ділове контактованя из Світовов Радов Русинів, як и на прямое ділове контактованя од зав.відділом у справах національных меншин обласної держадміністрації.

25 септембра 2007 року была стріча из заступником головы Закарпатської обласної рады **В. Брензовичем**. Ціль: **достати для Світової Ради Русинів книжку „Символика Закарпаття“**. Вислідок: из резервного фонда достав **М. Алмашій** тоту книжку и передав її голові Світової Ради Русинів **П. Р. Маґочі**.

• Член Світової ради Русинів за Україну – **Михайло Алмашій** (другий зліва) на засіданню Ради русиньских недільных школ на Підкарпатю, котре было 17. септембра 2007 у Пряшіві за участі председы СРР **Павла Роберта Маґочія** (другий справа). На засіданню были притомны тыж: (зліва) **Марія Лендел**, **Василь Сарканич**, **Володимир Бобинерць** і **Валерій Падак**. Фотка: **А. З.**

Проф. Др. **Михал КАПРАЛЬ**, к. н.

Коло істочників „русскости“ **Еміла Балецького** („Школьна хроника“ села Чінадієво – 1923 – 1938 рр.)

Републіковы славісты, котры ся особно знали з многорічным ведучім катедры руського языка Будапештської універзیتی **Е. Балецьким**, неперестанно оцінювали ёго великы знаня руського языка. Потверджінём того є літературна і научна робота вызначного підкарпатського автора 30. – 40. років минулого стороча (**Балецький 2007**), вызначного мадярьского славісты повойнової doby (поз.: **Хадровіч 1980**, **Петер 1981**, **Н. Tóth 1980**, **Zoltán 1982**). Міджі іншым, о довоєнній, цалком богатій творчій біографії підкарпатського автора векшына колеґів і учеників ся дізнала намнома пізніше. (**Kárgály 2000**, **Капраль 2001**). На вопросы зведавых – ці то не є то тот **Балецький**, котрый подля векшыны критіків Підкарпатя другой половины 30-ых років був найперспективнішым руськоязычным поетом краю, будапештський ученый одповідав лаконічно: „ніт“. Важнішов причінов того, якбач, было нежеланя збыточно затяговати знова до небезпекы свою особу неґатівными інформаціями з „профашістичного“ періоду біографії. Не є тыж вылучене, же будапештський лінґвіста роками ся скептічно зачав односити к властній умелецькій творбі студентських років...

Верніиме ся але к темі. То, же **Е. Балецький** знав нормы руського языка, ся дасть высвітлити главно ёго походжінем: народив ся на Підкарпатю (по мадярьски: **Kárpátalja**), котре в минулых сторочах выповнєвало функцію самобытної буферной зони міджі западом і выходом. Медіями міджі **Габзбурґами** з єдного боку і **Романовыми** з другого боку, были, як правило, інтеліґенты русиньского походжіня, яким був і **Еміл Балецький**. Якраз ім, представителям єдного з выходославянських етносів,

было легше ся навчіти руський язык і шпецфічности выходного штату і народів, які жили на обшырных просторах Руськой імперії. Добрі ся орьєнтовали в родній штатній політіці (Мадярьске кралєвство, Австро-Угорьска монархія). Окрем ґенетічных знаків, зєдєнієны были Русины довгий час з выходными народами і реліґійными узами. Не перервали ся тоты контакты ани по приятю Ужгородьской унії в р. 1646. Признаючі верьх в церьковній єрархії Ватікану, Русины зістали в многых сферах під впливом выходных сусідів. Історіци края не раз писали о тім, як ся з Росії возили на Підкарпатя церьковны книжки (**Годинка 2005**, 49). Интересно, же зачаток популарізації руського языка в краю помогла языкова політіка віденьского імператорьского двора эпохы просвіщеного абсолютізма. Ціркуларі двора, які ся тыкали світських проблемів, счаси арматны розказы, адресованы підданым Русинам, посылали ся до Підкарпатя на руськім языку (**Удварі 2002**, 195 – 205). Знаме, же посередниками міджі владов і народом были представителі кліру **Мукачевской грекокатолицькой єпархії**, бо формално і досправды то была єдина інштитуція, яка обґаєвала інтересы Русинів аж до самой середины 20. стороча. Якраз в утробах грекокатолицькой церьквы зароджовало ся формованя літературного языка про підкарпатських Русинів, на яким в сердні 19. ст. писав **Александр Духнович** і наслідники з табору будителів національного духа. Вдяка тогдышнім условіям, якраз конгломерат містной редакції церьковнославянського і великоруського языка з містными говорами (пізніше недоброжычливцями названий „язычієм“), котрый створили літературный язык Русинів, вызерать як органіч-

ний і цілком закономірний. Друге діло, же уж на кінець 19. ст. були автори (Іоан Раковский), котры ся приближували своїм языком нормам великоруського літературного языка.

Кодифікація русинського языка на основі живых русинських говорів, котра ся практично реалізувала у виданнях каноніка єпархії Іоанна Кутки іші кінцем 18. стороча (Кутка 1801, Букварь 1797, Капраль 1999), не нашла наслідників між духовнов елітов края. В р. 1830 з тіпографії Пештської університи (як і *Букварь... і Катехизис...* Іоанна Кутки) вышла цілком серйозна і в многім впливаюча на языковий процес на Підкарпатю почас наслідного стороча *Grammatica slavo-ruthena* Михайла Лучкая, в котрій він прямо одшмарює можливість вытворіння літературного языка на основі народных говорів (Лучкай 1989, 48). Хыбность подобных поглядів была ясно потверджена уж скоріше, в часі тзв. „весны народів“, коли ся сформували „молоды“ славянські народы з паралелнов демократизацій в їх літературных языках. Але якраз подобна практика: боєвати за зєднання вшыткых выходных Славян а притім пожертвувати власты говоры в інтересі якості основы літературного языка, стало ся про вшыткых характерістичным знаком русинської інтелігенції аж до 30-ых років 20. ст. Пробы української інтелігенції кінцем 19. і початком 20. ст. вытворити властний літературный язык не находили порозуміння між русинським духовенством. Вызвы окремых проукраїнськы орьєнтованых ученых із сусідней Галічі, навщівлюючих западных сусідів на стыку сторіч, к сполупраці на языковім полі, выкликують неприязнь, непорозуміння, окрема того, многы сі то высвітлюють як нарушіння дакой выходславянської єдноты. Єдным з детермінуючих факторів подобной єдноты, за котру боєвала векшына інтелігенції края, был подля думкы русофілів руський літературный язык. Очівісно, подобна позиція ся потвердила, глывно на зачатку 20-ых років 20. ст., кідь учітелі підкарпатських школ (а за нима велике цісло родічів їх школярів) активно ся поставили проти проб українізації языка з боку школьскых урядів Чеськословєнська (*Протоколь...* 1921).

Чеськословєнськы школьскы уряды кідь ся стрітили з языковым проблемом і не нашли містных спеціалістів, назначили за ведучого реферату містных школ українського емігранта Івана Панькевича. Не чудо, же по тім якраз між учітелями росте цісло українофілів. Праві они уж в р. 1929 підкопують дотогды єднотну учітельську організацію „Учительское товарищество“, організуючі свою – „Учительська громада“. Школы в краю робили в атмосфері языковой „конкуренції“. До языковой войны ся замішали політичны партії: українізацію в тім часі із запалом підтримували містны комуністы, котры дістали конкретны приказы згоры по приятю резолюції на Пятім конгресі Комінтерны в Москві в р. 1924. Нечудо, же „языковий вопрос“ ся став скоро знавом перешкоды на пути консолідації славянського насеління Підкарпатя і многыма был означений як „проклятый“. Під впливом таких подій між грекокатолицьким кліром зачинать ся формувати „третя“ сила, яка боєє за незалежность розвою культуры містных Русинів, за якостніший і демократічніший літературный русинський язык, выужываючі притім традичне „язычіє“.

Перед зачатком другой світової войны в общественнім і політичнім жывоті Підкарпатя доміновали русофілы. В атмосфері русофілства зачинав свої школьскы roky і

Еміл Балецький, о чім єднозначно свідчить школьска кроніка Чінадієва, родного села мадярського вченого в р. 1920 – 1937, яка ся щастнов нагодов дістала до наших рук.

Тот интересный документ добы, який ся складать із 74 рукописных сторінок розміру 330х200 мм в твердім обалі, заповняв ся каждый рік на кінці школьського року інформаціями о подіях в школі і в селі од р. 1923 аж до р. 1938. Зачинать ся кроніка частів „Розвой школы од найдавніших часів до перевороту по світової войні 1919 р.“, котрый написаний, подобно як і выслідкы за

• „Учительская корпорация“: 1. Шарлота Шмідтова, р. Фодор; 2. Гелена Тегзова, р. Капустей; 3. Антоній Русин; 4. упр. шк. Іван Ковач; 5. Штефан Шмідт

школьскы roky 1919/1920 – 1923/1924, тогдышнім директором народної школы Штефаном Шмідтом. Дале кроніку по шк. р. 1935/1936 вів новий директор Іван Степановіч Ковач. Події за послідній 1936/37 школьський рік в кроніці, подля попереднього прикладу, написав незнамый автор.

Послідній запис был зроблений на 74. стор., де є лем 16 незрозумілых підписів педагогів під назвов „Юбілейный педагогічний кружок 14. мая 1938“. Мож ся лем догадувати, чом не є выслідкы за 1937/38 школьський рік. Очівісно, на причіні были нелем політичны події, котры ся выострили уж в другій половині 1938 рока. Знаме, же многорічний директор школы, активный організатор школьського і культурного жывота Чінадієва в міжвійшовім часі, активный прыхыленець русофілства в общественнім жывоті края Іван Степановіч Ковач был між першыма активістами руху, котры ся дістали до концентрачного табора під Раховом, організованого глывным ідейным опонентом русофілів Августіном Волошином по тім, як ся став премьером автономного краю Підкарпатська Русь в октобрі 1938.

В кроніці є наліплених 29 фоток, одражаючих жывоот села і выслідкы школы, котры написав І. С. Ковач, доповнены штатістичными табличками, з котрых ся мож дізнати о можестві клас і школярів, їх національний і релігійный штатут.

Кроніка є великов цінностів нелем про жытелів Чінадієва, але є і історічным документом цілого Підкарпатя, де ся фіксує много фактів, што ілюструють і доповнюють знамы выповіді з історії края 20. ст. міжвійшового часу. Є то образ школы в тім часі.

За короткий час з класічної штирікласной народної школы із 168 школярами в р. 1920 ся стала шістькласна міщанська школа („горожанка“) з 458 школярами в шк. р. 1935/1936.

Основна штатна школа, де ся учіло по мадярськы, фунгувала в селі од 1886 року. Першым учітелєм был Николай Левицький. Од р. 1896 школа была двокласна. Од р. 1899 учіло ся в трьох, од 1904 р. – в штирех класах. Навчання в шк. р. 1919/20 уж в „руський“ школі (Чінадієво тогды было частів Чеськословєнська) ся зачало пізніше, як мало, аж по тім, як одвели з будовы вояків Чеськословєнської армады, які там были уквартірованы, а то 20. януара 1920 року. Першым директором школы был Штефан Шмідт, єдиний учітель з довоєнного учітельського колективу, який знав русинський язык.

Сімболічно, же якраз в р. 1925, кідь до першої класы Чінадієвської народної школы пішов шістьрічний Еміл Балецький, школі была визначна подія, яка мала великий вплив на будучого рускоязычного поета і ученого. Місто Штефана Шмідта, котрый ся опатерно ставив к русіфікації школы, за директора школы был зволений пересвідченый русофіл Іван Степановіч Ковач, котрый має глывну роль нелем в розвою школы, але і в культурнім жывоті Чінадієва 20.–30. років 20. ст. Першов учітельков будучого славыты была Шарлота Федорова (од р. 1926 – Шмідтова). Перша класа ся тогды визначовала нелем тым, же в ній было много дітей – 79 школярів! (ани до, ани по р. 1925 тільки дітей у першій класі в школі не было), так і пестрым етнічным зложінєм (60 „руських“, 13 Євреїв, 4 Мадярів, 2 Німці).

В наступнім шк. р. 1926/27 ситуація в класі молодого Е. Балецького ся барз змінила. По отворіню чеської школы в селі, много школярів перешло там. О тім свідчить сезнутя „інтернаціоналу“, із вшыткых не „руських“ зівстав в класі лем єден Мадяр. Учітелєм будучого поета і ученого в народній школі – одтогды аж до єй скінчіня – был Антоній Русин. Тот учітель організовав при школі хор, котрый в наступных роках был єдным з найвекшых культурных явів цілого регіона. Вів він і драматічний кружок при школі. Выходячі з єдного з персонажів раного твору Е. Балецького (Іван з повідання „*Боженка*“), доволно сі твердити, же і сам автор співав у тім хорі.

Із найвызначнішых подій в біографії Е. Балецького почас другого школьського рока спомянемо організування в селі бібліотеки, і початок будованя (май, 1927), вдяка снагам І. С. Ковача, „Русского народного дома“, котрый подля русофілів ся мав штатным центром культурной, економічної і ідеологічної консолідації містного славянського насеління.

Але круты ідеологічны розопрі між русофілами і українофілами ся продовжовали так, як і передтым. Практично в каждый шк. році при выслідках школы в тім часі директор школы І. С. Ковач ся поносує на дештурктивну позицію містної сільської справы (де доміновали комуністы, українофілы) і містного представителя штатной моци (нотаря) Фр. Преїзлера. Кідь першы, представителі найвєще соціально нехраненых верств общества, обгаєвали ідеологічны цінности під прямым впливом приказів зверху (якраз в середині 20-ых років Кремль, выужываючі в ролі „гласной трубы“ „Комінтерну“, переменовав Русинів на Українців), то другий, подля думкы директора школы, організатора польного-сподарської школы і обходного дружба

в Чинадієві в тім часі І. С. Ковача, обгаївав, главно економічні інтереси містных Євреїв, які монополізовали в селі обход і фінанчну політику. В кроніці ся находять і події общого характеру. Наприклад, інформуює і о адміністративній реформі, 1. юла 1927 року были в краю ліквідованы жупанаты і зачав фунговати („Земскій Урядъ для Подкарпатской Руси“) в Ужгороді.

Третій рік в школі собі міг молодой Балецький запам'ятати – вдяка святочному отворію (за участи многих визначных гостів, враховано губернатора края Др. Антонія Бескида) 23. октября 1927 р. Руського народного дому. В новім просторім домі уж ся святковав 28. октябрь, День слободы, а пізніше традично каждый шк. р. День св. Николая і Рождество Христове при ялічці, 125 років од народжіння будителя підкарпатських Русинів А. Духновича. Вшыткы свята проходили за активної участі дітей, учителів, родичів і жителів села. Хоче ся вірити, же на вшыткы школьских святах був притомный єдничкарь з третей класы Е. Балецький, беручи до увагы епідеміологічну ситуацію в тім році. З кроніки директора школы ся дізнаємо, же два тыждні школа не фунговала, бо школярі были хворы на сверблячку.

В марці 1928 в класі учитель А. Русин вів отворену годину перед членами районного інспекторату. 1. септембра 1928 молодой Белецький поступив до четвертой, послідней класы Чинадієвской народной школы. В тот день обновила роботу в селі ай ай школка („захоронка“).

Так пише директор школы. „Того року ся в школі учило нормально, лем в январі три дні была школа заперта, бо не мож было выграти класы до нормальной теплоты, 15 – 18 ступнів Целзія. Была студінь.“ Як говорить статистика, в класі ведно з Балецьким ся учило 55 школярів, з котрых было 6 Мадярів.

Окрем традицих школьских свят Дня слободы, Св. Николая, в просторах читалні А. Духновича 10. мая 1929 школярі дали концерт на почесть 10. річниці припоїня краю до Чеськословенска. О высокой уровни концертів свідчить тот факт, же Руську читалню А. Духновича в маю 1929 зясь навщивив губернатор Др. А. Бескид ай з професором Буржуа з Франції.

В марці в тім році в Чинадієві директор школы І. С. Ковач zorganizовав Кредітне дружство с. р. н. з 242 членами, чім ся заслужив о далший успіх в процесі розво

економічної грамотности і незалежности містных жителів. Малов перемовов про директора было і то, же єго нежычливец нотарь Прейзлер був переложений до сусідней Поляны, о чім він не забыв спомнути в кроніці школы.

В тім же році Е. Балецький наступив до Мукачевской руськой гімназії. А народна школа – епіцентр освітнього, економічного і культурного жытота села, акуратно ся дале розвивать. Досягує штатут міщаньской школы. До очей людей села бе активна русофільска позиція директора школы і бівшой части учительского колективу. По рядных вольбах страчають свої позиції комуністы, сільским председом стає Ілько Свида, перед тым активный сполупрацевник русофіла І. С. Ковача.

В середині 30-ых років ся формова нова генерація учителів краю. Многы з них, під прямим впливом школьського уряду, займають активну українофільську позицію. Активно робили культурны і господарскы інституції села. В окробрі 1936 было славностне отворіння новой будовы міщаньской школы, котра была побудована за сільскы грошы. В маю 1937 в селі був пушкінський праздник з одкрытєм памятной таблы з барельєфом руського поета на будові Руського народного дому. Предпокладеме, же ани тот подія не стояла мімо позорности Е. Балецький, котрый уж в тім часі був автором збірки поезій! Балецький (1936), і котрый на 100-річний юбілей смерти А. Пушкіна кінчів Мукачевську руську гімназію.

Література:

Балецький Еміль: *Литературное наследие*. Под редакцией А. Золтана и М. Капралы. Nyiregyháza, 2007. 178 с.

Балецький Емельянъ Д.: *Вербный трепет*. Ужгород, 1936. 47 с. (с фотографией автора).

Букварь Языка рускаго съ прочіимъ руководіємъ начинающихъ оучитися. Въ Будинѣ Печатано при Кралевскомъ Університетѣ Писмены Славено-Сербскія Типограф. 1799. Nyiregyháza, 1998. (Репринт).

Гарайда И.: *Грамматика руського языка*. Выдана Подкарпатскомъ Общества Науку. Унгвар: Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1941, 143.

Годинка Антоній: *Час гурше ги вода... Русинскі тексты*. Матеріал зобрав, ушорив, коментарії заставив и вступное слово написав Михаил Капраль. Спередслово

Іштвана Удварі. Hodinka Antal: Az árvíznel is rettenetesebb az idő... Ruszin nyelvű szövegek. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 16. Nyiregyháza, 2005.

Капраль М.: *Издания Иоанна Кутки в истории русинского литературного языка*. Studia Russica XVII. Budapest, 1999. 284-290.

Капраль М.: *Неизвестный Эміль Балецький*. По материалам подкарпатской периодики 1939-1943 гг. Вестник филиала Института русского языка им. А. С. Пушкина, № 15. Будапешт, 2001. 28-40.

Кутка Іоаннъ: *Катихисісь малый или наука православно-христіанскау сокращеннау. Во благочестное воспитаніе юношества Дієцесіи мункачовскіу. Составленнау въ Оунгварѣ. Въ Будинѣ граде, Печатано писменъ Крал. Всучилища Пештанскаго, 1801. Nyiregyháza, 1997. (Репринт).*

Лучкай Михайло: *Грамматика слов'яно-руська*. Упорядкування, передмова, примітки та словник діалектних слів П. М. Лизанця. Переклад з латинської П. М. Лизанця та Ю. М. Сака. Київ: Наукова думка, 1989.

Петер М.: *Эміль Балецький (1919-1981)*. Studia Russica IV. Budapest, 1981. 399-401.

Протоколь засидання делегатомъ „Учительской Рады“ состоявшогося дня 4-го августа 1921 года въ помещеніи Ужгородской реальной гимназії. Народна Школа. 22 августа 1921. С. 6-10.

Удварі Іштван: *Збирька жерел про студії русинського писменства. I. Кирилличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського*. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 12. Nyiregyháza, 2002.

Хадрович Л.: *Эмilio Балецкому 60 лет*. Studia Slavica Hung. 26 (Budapest, 1980). 230-232.

Balecky Emil: *Szabó Eumén orosz nyelv-tanának hangtana*. Irodalmi és Tudományos könyvtár 28. szám. (Szerk. Harajda János. A Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadása. Budapest. 1943.

Fodor András: *A Kollégium. Napló, 1947-1950*. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1991.

H. Tóth Imre: *Baleczky Emil köszöntése*. Studia Russica III. Budapest, 1980. 354-357.

Káprály Mihály: *Эмilio Балецький на страницах ужгородской периодики (1939-1943)*. Studia Russica XVIII. Budapest, 2000. 369-374.

Zoltán András: *Emil Baleczky (1919-1981)*. Studia Slavica Hung. 28 (Budapest, 1982). 405-408.

Марія ПАВЛОВСКА

Особны спомини послідней учениці

Наісто многы з нас мали тото щастя знати ся із визначным професором-славистом і поетом **Емілом Балецьким**. Мала єм тото щастя быти єго поспліднєв ученицєв. Кідь єм наступила на універзіту і записала ся на руську філологію, семінарь в нашій групі із старославянського языка вів професор Балецький. Кідь єм го збачіла на семінарі, такой єм на тро пришла, же він був член пріймачой комісії на экзамені з руськой і мядарьской філології, і він ня тогды скушав із мадарьской поезії. Знав ставляти вопросы, на які я могла одповідати. І так ня прияли. Почас семінарів професор Балецький открыв

передо мнов світ і красоту до того часу незнамой мі славистіты, наслідком чого ся проглубив мій потяг ку православію, к читаню біблії і богослужобных книжок в славянським перекладі. В тім році я ся записала на єго спеціальный річник, де єм ся стрітила з будучім професором Золтаном Андрашом. В 3. рочнику єм собі придала українську філологію і нашы дороги ся зясь стрітили, бо він вів вшыткы рочники з історії українського языка. В 4. річнику, кідь єм писала дипломову роботу з поезії Єсеніна, нараз єм ся дізнала, же якраз він буде моім школітелєм. По скінчіню універзіты єм зачала писати дізертацию на тему

„Історія українсько-мадарьскых языковых одношін“ істала єм ся на катедрі асісентков. Тото дізертацию єм не обгаїла, бо єм была нучена одыйти до США, де єм обгаїла дізертацию в Чикагскій універзіті з теми дипломной работы.

Мі ся подарило быти єго студентков. Я мала можность рости під веджінем одного з послідніх традицих славистів з необычайном шырокимы знаннями в области славянських языків і культур, а окрем того і акуратного поета. На цілый жылот єм вдячна му за часами тверды, але все доброжелательны рады, наслідком котрых ся формовали мої научны інтересы.

Доц. Др. Гергей БЕНЕДЕК, к. н.

Комлошські варіанти русинського язика – актуална сітуація і перспективи

(Кореферат на міжнароднім научнім семінарі *Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку*, Пряшів, 27. септембра 2007.)

На Мадярскім екзистують три варіанти русинського язика: мучоньскі, комлошскі варіанти автохтонних Русинок і підкарпатскі язикові варіанти Русинок, котри ша народили на Підкарпатю, але ша перестягували до Мадярського найме у двох послідних дешатьроках.

Мучоньскі варіанти русинського язика

Діалект валалу Мучонь подля Ё. Штольця і П. Кірая є діалект виходословенського типу. Предки русинських жителёх Мучоня і інших валалох области ша перестягували до того регіона з виходного Словенска у 18. сторочі. У карпатскей домовині вони бешідували іщі долгі час “по руски”, т. є. по русински, але їх материн язик ша поступно словакізувал, заховачі почетни русински язикови яви. Русине привезли зо собом тот “словакізувані” родні язик до мучоньскей области. Єдна часть жительство ша пізніше стягувала далше до Войводини, де ша дефінітивне ушадла. Сполочним поводом мучоньских і войводинских Руснакох ша висветлює близкість їх діалектох. Зато є природне, же мучоньскі Русине будут у писмі і у виучувані чокярох аї у будучности акцептувати нови норми писмености войводинського варіанта.

Підкарпатскі варіанти русинського язика на Мадярскім

Русине, котри ша народили і жили у минулости на Підкарпатю і нешка живут на Мадярскім, хоснують и писомних публікаціях тот варіант/діалект, котрі вони “привезли” зо собом зо своєї отчізни. То значіт, же вони решпектують списовни форми/норми родного діалекту. Зато є природне, же Русине підкарпатського походжіня у будучности ша будут орієнтувати подля консенсусу язиковедцох Підкарпатя односно зномованого літературного язика.

Комлошскі варіанти русинського язика

Під комлошским варіантом треба розуміти нелем бешіду жителёх валалу Комлош, але аї язик Русинок, котри ша народили у Комлоші, але почас рокох ша перестягували до інших валалох і варошох (містох) північно-виходного Мадярського, або до Будапешту найме у послідних дешатьроках.

Векшина предкох русинських жителёх Комлошу і інших валалох области пришли до північно-виходного Мадярського з русинско-словенско-польского язикового ареала (жупи Шаріш, Земплін, Спиш), аї з Галиції найме у першей половіці 18. стороча. Комлошскі діалект vznikнул наслідком поступного сплинутя/помішаня розлічних діалектох на протяжіню сторочох у географічней і етнічней ізолюваности од штиких славянских язикох, діалектох. Зато комлошска бешіда має цалком шпещіфічні/індивідуалні характер. Почас своёго розвою тот діалект шол окреім путём і витворил таки фонетічни, морфологічни і лексикални свойскости, котри не екзистують у жаднім русинскім діалекті. Комлошску бешіду характеризує упрощіня, уніфікація алтернативних формох і вплив аналогії, напр. у інфінітиві часослова *вжати, возму, возмеш, возмут* ша розширює уж форма *возмутти*. Зато про комлошскі списовні варіант не є адекватна нормативна ґраматика або правопис лемківського, пряшівського, підкарпатського або войводинського типу. Кед ем ша анґажувал написати розділ о мадярскіх Русинок про книжку “Русинський язик”, ем мал передоштитком створити “нормативну” ґраматіку і правіла правопису. Лем на основі научней аналізі язикових явох було можно розкрити і описати внуторни язикови законитости і язикову сістему діалекту. Найтяжше було сістематизуваня класох часослова. Конец-кінцох вишло, же сут коло 35-40 підкласи часованя. Сінхронні опис сучасней бешіди можно було дати лем на основі історічней і порівнаючей ґраматіки виходнослованских и западнослованских язикох.

Але нормативна ґраматика і правопис мають змисел лем у припаді, кед вони мають практичні хосен і на їх основі ша пишут списи про говорящих. Зато було потрібне написати і дати до рукох комлошских родинох тексты о їх минулости і сучасности, жеби вони знали: кто властно сут вони, кто сут їх братове і сестри у заґранічі і т. д. Року 2006 організували у Комлоші швяточні день валалу. На то швято ем написав статью, котру розмножили і дали

участником. Статья під назвом “Наш Комлош” – „A mi Komlóskánk” (перша половіца по мадярски, друга половіца – котра обсягувала діалектни тексты – по русински латинским алфавітом) мала капітоли: Кто властно зме Русине? Де жили і де живут нешка Русине на Мадярскім? Число русинскей народности у нас аї по цілім швіті. Кодіфікація варіантох русинского язика. Ци русинска бешіда є українска, або окрема язикова формація? Карпаторусински діалекти і їх розложіня. Русинска бешіда у Комлоші і проєкт нормативней ґраматіки. Діалектни тексты написани латиніком.

Мам замір росширити тематику того скромного “народознавства” і дефінітувати текст у трох варіантох: по русински кіріліком, латиніком і по мадярски, бо старша ґенерація не знає кіріліку. Спомянута “народознавство” буде ужиточне аї про студентох/докторантох одділіня славістики універзіти Eötvös Loránd Tudományegyetem у Будапешті. Про реалізацію того плана є потрібне дефінітувати проєкт правопису і нормативней ґраматіки комлошского варіанта у швітлі нових списовно-літературних нормох, котри будут прияти інтеррегіоналнов радов русинского язика. Нормативна ґраматика і правопис у формі проєкта уж екзистує. То забезпечіт условия про створіня хоцкотрих списох на потреби жительство і чолского виучуваня.

Русинскі язик у чокі

У перші половіці 19. стороча у 54 північно-виходних валалох на території нешного Мадярського жили коло 35 000 – 40 000 Русине. У Комлоші року 1941 жили 964 особи, нешка сут лем коло 400 (130 чалади/родини), до чоли ходили теди 182 чокяри, тераз до матерскей і основней чоли лем 24 діти. По другі швітові війні ша число жительство значно хпало, бо в рокох 1946 – 1948 у рамках взаємней виміни словенско-мадярського жительство 64 родини ша перестягували до Ческословенска. (Можно зазначіти, же векшина тих Русинок була переселена на чешко-німецке поґраніча країни.)

На зачатку 20. стороча комлошски чокяри ша учіли “по руски” і по мадярски. Року 1952 Е. Балецкий записав діалектни тексты у Комлоші. Іштван Варґа (ша народил року 1866) так памятал: “До чоли ходил ем од шестого року до дванаццетого. У чокі учіл ем ша по-мадярски і по-русски. Кед ем не знал лецку, та-м на кукуріці кчал. У чокі була мадярска таблиця і руска таблиця. У церкві службу по-русски служили.” (Э. Балецкий: *Діалектныє записи из Комлошки*. Studia Slavica, XXVI, 1-2, Budapest, 1980, с.100.)

У шещьдешатих рокох 20. стороча наслідком модернізації транспорта, гледаня роботи, з цілём здобути кваліфікацію у середніх і висших інштитуціях виучуваня, заклjučенія женітбох і т. д., ша зачал інтензивні одхід жительство до розлічних регіонох країни. Молода ґенерація ша дістала далеко од родного валалу і наслідком білінґвізму руска бешіда ша поступно стискала назад. Недавно старша жена, котра була пестунком у оводі (матерскей чокі) рокох 1980 – 1985, мі повідала, же теди діти бешідували меджі собом у чокі по руски і то було цалком природне. Але одтеди ша веє змінило. У іті року 2007 ем заш конштатував, же “своім материньским язиком комунікує уж лем найстарша ґенерація Русинів” – что ем читал аї у часопису *Русин* односно русинских сел на Словенскім.

Виучуваня материней бешіди у комлошскей чокі є барз добра ініціатива, але то не є дост, то іщі не захранит русинску бешіду од заніку. У тім погляді мали би мати велику одповідність інтелектуали комлошского походжіня, їх споїня у реалізації конкретних задачох у будучности. Яки можут бути актуални задачі у чолскей сфері (окрім фінансовей тяжкості)? Наши учітельски у Комлоші і у Мучоні би мали надвязати контакти з учітельками пряшівскей, лемківскей области і Войводини, бо вони мають велику скусеность і можут дати цінну одборну поміч, рекомендувати учебники, приручки і інші учебни матеріали. У тім погляді сут актуални задачі сформуловани у резолюції ІІІ. Міжджнародного конґресу русинского язика: «орґанізована інтеррегіоналных методічних семінарів, взоровых годин русинского язика і културы, інтеррегіонална выміна учітелів, інтеррегіонални учітельски конференції.»

РУСКИ ЯЗИК У УРЯДОВЕЙ СФЕРИ

(Реферат у секції *Русинський язык в окремих функціональних сферах* на III. Міжнароднім конгресі русинського языка, Краков, 14. септембра 2007.)

Перши Руснаци на територію нешкайшей Войводини/Сербії приселели ше пред 262 роками зоз сиверовосточних жупанийох тедишней Габсбургської монархії, углавним зоз Земплину, Шаришу и Боршоду. Слово у сущности о міграції зоз "Горніх часцох" до "Долніх часцох" у рамикох истей, бувшей держави.

Же Руснаци принесли зоз собу традицію, просвіту и духовность шведочи и факт же уж о даскельо роки од приселення основали школи (у Керестуре 1753. року, а у Коцуре 1765. року). Були то церковни (конфесійни) школи, такв. тривіялки у хторих ше на рускей беседи, попри вироу науки, учело читац, писац и раховац. Церква у тим периодзе була єдини фактор очування языка и, вообщє, ширення образования и культури. З оглядом же ше у церкви конфесіональне виедначовало зоз "народним" и культурно-просвітним, вона здобула угляд чувара народного єства и допринесла же би ше у чувству народа припадносц грекокатолицькей вири идентифіковала зоз припадносцу націоналней заєдніці (Хорняк, 2006, 35).

Нова ера у образованию и у хаснованю руского языка у урядовей сфери настава зоз снованьом Краљовини Сербох, Горватох и Словенцох, 1919/1920. року, кед Руснаци припознати як націонална меншина славянського походження, у складу зоз Повелю Дружтва народох. Як пошлїдок такого позитивного приступа держави ґу меншином, медзи двома шветовима войнами сновани и культурно-просвітни організації Руснацох и розпочана значна видавательства діялносц (календари РНПД и КПСЮР, перши учебніки за основни школи як напр. *Буквар* 1920. року и читанки, тижньово новини *Руски новини за Русинох у Краљовини СГС* 1924. року и *Заря* 1934. року, часопис за дзеци *Наша загорадка* 1937). Друга шветова война претаргла активносц обидвох основаних організаційох, у народу познатих як "Просвіта" и "Заря".

Шлїдујуца фаза настава такой по Другей шветовей войны. У фебруаре 1945. року, у Руским Керестуре, основана перша стредня школа у швецє на руским языке. Слово о ґимназії хтора назву достала по визначному учительови у Керестуре, Петрови Кузмякови, а хторей директор бул у тим чаше найзначнейши руски лингвист, професор Гавриїл Г. Надь з Коцура. Истого року знова почало

и виходженє тижньових новиных, але тераз под назву *Руске слово*. Рок познейше (1946) обновене и публикованє календара под назву *Руски народни календар*. Уж шлїдујуцого

• Проф. Др. М. Фейса, к. н., на краківськїм конгресі русинського языка. Фотка: А.З.

року (1947) обновене и издаване дзецинского часописа *Загорадка*. О пейц роки (1952) почал виходзиц и часопис за литературу *Шветлосц*.

Рок 1949. руски язык ухodzi и до нового, етерского медия, кед емитована перша радио-емисия по руски, хтору порихтала Руска редакция Радио Нового Саду. Минутажа руских емисийох поступне звекшована же би нешка мала коло 250 минути дньово по руски. Програму по руски емитую и локални радио-станіци Вербас, Кула и Шид (Варґа, 1999, 63).

Кельо урядово ришення можу допринесц розвою єдней националней заєдніци недовисловено указує период од початку семедзешатих по конец осемдзешатих рокох 20. вику. Були то найпродуктивнейши часи и за писани медий, а почал з роботу и нови, електронски, телевизийни медий. Историїну хвильку швелїяк представя 1975. рок кед почала з ТВ-емисиями и Руска редакция Телевизії Нови Сад. Почало ше зоз малу минутажу тижньово же би ше нешка дошло по стан кед руски язык заступени на малих екранах у просєку коло 200 минути тижньово (минутажа, розуми ше, варира, бо ше напр. «Широки план» емитуює 90 минути каждой першей недзелї у мешацу).

Предписаня Автономней покраїни Войводини оможлївели и снованє двох винїмно значних институційох

початком 70-их рокох 20. века – Завода за издаване учебнікох и Лектората за руски язык. Завод за учебніки (перше зоз шедзиском у Новим Садзе, а потим у Беоґрадзе) насампередз публикує учебніцку литературу (за шицки класи и шицки предмети основней школи, за шицки класи руского языка стредней школи), а за тоту нагоду окреме визначуєм друкованє *Правописа руского языка* (1971), ґраматикох руского языка (Миколи М. Кочиша 1974. року и Юлиана Рамача 2002) и *словнікох* (*Терминологийни сербскогорватски-руски-українски, Фразеологийни сербско-руски*, петнац мали терминологийни за рижни фахи, *Сербско-руски словнік* 2).

Лекторат руского языка ше розвил по Катедру за руски язык и литературу, же би пред пар роками прероснул до Оддзелєня за русинистику. Док ше на Лекторату виучовал руски язык и литература як єден курс, на Катедри за руски язык и литературу / Оддзелєню за русинистику організовани шлїдујуци курси: Руска фонетика, Руска морфолоґия, Руска синтакса, Руска лексиколоґия з карпатску диалектолоґию, Историїна ґраматика руского языка, Руска литература и Историја Руснацох. Од прешлого року (2006/2007) направене помкнуце напредок у виучованю русинистики. Дате векше число виборних курсох, хтори отвераю можлївосц же би ше руска науково-вигледовацка діялносц дзвигла на висши уровень.

Кельо руски язык вошел до рижнородних функціоналних сферах укажує и поровнујуце вигледованє Александра Д. Дуличенка (1981), хторе утвердзело же руски язык, у поровнаню зоз другима микроязиками, найзаступенши кед слово о заступености у видзелених функціоналних сферах (уметніцка литература, периодика, просвищованє, администрация, наука, власни культурни институції, церква, драмски колективи, радио, телевизия и особна периодика) (Густавсон, 1983, 30).

И попри зменшованя квалитета у одредзених сферах у остатней децениї и пол, мож повесц же руска национална заєдніца, заш лєм, затримала здобути уровень функционованя. Щедре финансированє насампередз надлежних Министерствох Републики Сербії и Автономней покраїни Войводини приклад за державни органи каждой держави у хторей ше дотична руска/руснацка/лемковска енклава находзи. Таки третман виходзи зоз медзинародноправних

и медзнароднополитичних документо, хтори принесли Організація єдинених народо (ОЗН), Совит Европи (СЕ) и Організація за европску безпечносц и сотрудничтво (ОЕБС) у остатній децениї 20. века, у хторих ше третира и питанє националних меншинох. У периоду од 1992 – 1999 настали штири значни документи СЕ и ОЕБС зоз хторих видзеліме штири. Два маю характер препорученьох, цо значи ше су баржей инструктивни и необовязуюцей природи (Гаґски препорученя о праву националних меншинох на образование, ОЕБС, 1996; Препорученя зоз Лунду о ділоторним участвованю националних меншинох у явним живоце, ОЕБС, 1999), а два представляю правно обовязуюци документи о зашити националних меншинох (Европска повеља о регіоналних и меншинских языкох, СЕ, 1992; Рамикова конвенция за заштиту националних меншинох, СЕ, 1998) (Spevak, 2007, 126).

Початок трецого милениума означую снованя Националног совиту рускей националней меншини (2002) и Завода за культуру войволянских Руснацох (2007).

ЛИТЕРАТУРА:

Дуличенко Александр Д., “Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки” у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*, Материялы международной конференции организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов, Тарту, 15-17 сентября 2005, Тарту, 2006, 22-46.

Фейса Михайло, “Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthčnes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)” in: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*, European Federation of the Maisons de Pays, Le Cannet, 2000, 267-278.

Фейса Михайло, “Социолінгвистични аспект руского языка у Войводини” у: *Русиньскый язык*, ред. Paul Robert Magocsi, Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Тираж книги допечатаний из даякыма змінамы, Opole, 2007, 375-392.

Густавсон Свен, “Руски язык у Югославиї - дияхрония и синхрония”, *Творчосц*, ч. 9, 1983, Дружтво за руски язык и литературу, Нови Сад, 20-30.

Хорґяк Михайло, “Бачко-сремски Русини” у: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)*, Прометей, Одсек за русинистику Филозофског факултета, КПД ДОК, Нови Сад, 23-73.

Spevak Zoroslav, “(Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina” u: *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*, Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, Novi Sad, 2007, 124-128.

Варґа Михал, “Руснаци у Югославиї” у: *Замыряне на Русинів*, The Danish Cultural Institute, Copenhagen, 1999, 61-66.

Vujić Aleksandra, *Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini*, Vojvođanski centar za ljudska prava, Novi Sad, 2005, 78.

НАЙНОВШЫ СТРИЧІ ЧЛЕНКЫ СРР І ПРЕДСЕДКЫНІ ОБЩЕСТВА „РУСНАК“ Значни збування и стретнуца Дружтва » Руснак «

Миклошевци, 1. септембера 2007:

На тему „Руснаци – вчера, нєшка, ютре“, отримани **Округли стол** на котри було поволање и **Дружтво » Руснак «** и участвовало зоз двома рефератами. Пані Любица

Сеґеди-Фалц пречитала свой реферат „*Литература Руснацох у Републики Горватскей*“. Спред Активу учительох руского языка и култури, пані Наталиа Гнатко пречитала реферат под назву „*Пестованє руского языка и култури у III основней школи Вуковар, Подручней школи Петровци и ОШ Чаковци, Подручней школи Миклошевци*“.

На Округлим столе бул присутни пан **Никола Мак** – саборски заступник котри заступа дванац национални меншини, медзи котрима и Руснацох и пан **Яким Ерделі** председатель Жупанийскей ради рускей националней меншини. Нашо стретнуца и бешеда з нїма, о чечуцих проблемох Дружтва „Руснак“, була хасновита. Пан Никола Мак подробнїйше ше информирал о III. Медзнародним конгресу русинского языка у Кракове. Обещал нам и послал финансови средства за одход горватскей делеґації на тот медзнародни сход. У розгварки зоз паном Якимом Ердельом порушане сотрудничтво зоз Жупанийску раду рускей националней меншини, котре по тераз не исновало, гоч Рада уж одробела єден полни мандат.

Округли стол отримани у рамикох програми манифестації „**Миклошевци 2007**“. Організатор манифестації було и КУД „Яким Говля“ Миклошевци.

Винковци, 19. септембра 2007:

Предсидателька Дружтва „Руснак“ **Любица Сеґеди-Фалц** була приятна на бешеду при дожупанови Вуковарско-сримскей жупанії **Антунови Жаґар**. Бешеда була унапрямена о толкованю Резолуції 9. Шветового конгресу Руснацох – першештвенно о нових симболах, потим о новосцох зоз III. Медзнародного конгреса русинского языка, як и задзекованю на финансови средствах за одход членох Дружтва » Руснак « на тот значни сход. Дожупан Антун Жаґар окреме приємно несподзивани за представлянє докторскей дисертації Еуґенії Барич „*Руски язык у роципнуцу прешлосци и будучносци*“ у Кракове, бо пані Баричова векшу часц живота жила у Винковцох. На бешеди догварене же дожупан помогне у дальшим финансованю Дружтва „Руснак“, як и шлїдуюци 10. Шветови конгрес Русинох котри єден дзень треба буц у Петровцох.

З тей нагоди пані Фалцова дожупанови подаровала кнїжку „*Народ од нікадзи: илустровану историю Карпаторусинох*“ автора Др Павела Роберта Маґочия на анґлийским языку.

Н. Г. і Л. С.-Ф.

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ
CONGRÈS MONDIAL UKRAINIEN

UKRAINIAN WORLD CONGRESS
CONGRESO MUNDIAL UCRANIO

145 EVANS AVENUE, # 207, TORONTO ON M8Z 5X8 CANADA • TEL. (416) 323-3020 • FAX (416) 323-3250

E-MAIL: congress@look.ca • INTERNET: ukrainianworldcongress.org

225 E. 11th STREET, NEW YORK NY 10003 USA • TEL. (212) 254-2260 • FAX (212) 979-1011

E-MAIL: Askold@verizon.net

June 1, 2007

Professor Paul Robert Magocsi
Svetovy kongres Rusinov
Duchnovicovo nam. 1
Presov 081 48, Slovak Republic
rusyn@stonline.sk

Dear Professor Magocsi

Thank you for your kind invitation to the Ninth World Congress of Rusyns. I am reminded of the words of the Rev. Markian Shashkevych to his fellow Ukrainians, "Rus'ka Maty nas rodyia, Rus'ka Maty nas povyla..."

The ranks of the Ukrainian World Congress are replete with Rusyns not only in ancestry but in name as well. At least three member organizations within the Ukrainian World Congress bear the name Rusyns: Union of Rusyns and Ukrainians in Serbia and Montenegro, Union of Rusyns-Ukrainians in the Slovak Republic and Union of Rusyns and Ukrainians in the Republic of Croatia. Nothing would please me more than if all Rusyn organizations outside Ukraine were a part of the Ukrainian World Congress. Certainly, I would welcome continued dialogue in this regard.

We in the Ukrainian World Congress regard Rus' to be the ancient name for what is now called Ukraine, and Rusyns (or Ruthenians in Latin) to be the people who now refer to themselves as Ukrainians (some with the addendum of "Rusyns" included). The principal history text of our people is, after all, entitled "History of Ukraine-Rus'". I have read your book "Our People" and found that it points to so much in common, i.e. history, culture, religion. Suffice it to say that there is more than unites than divides us.

Unfortunately I have recently returned from a trip to Europe and have planned another one for July with my family. Quite honestly, I cannot schedule still another trip to be with you at the Congress. Nonetheless I would like to take this opportunity to extend my heartfelt greetings and those of the Ukrainian World Congress to all the participants and all the Rusyns of the world. May God bless your efforts. May you prosper and enrich your lives. I wish you well because we are all God's children, but I wish you more because we Ukrainians are all Rusyns after all.

Respectfully,

Askold S. Lozynskyj
President Ukrainian World Congress

PS. I would appreciate it if you were to read these greetings to those attending the Congress

ПЕРЕКЛАД ПИСМА ПРЕДСЕДОВИ СВІТОВОЇ РАДИ РУСИНІВ

Важений пане Маґочій,

дякую Вам за Ваше миле позвання на дев'ятий Світовий конгрес Русинів. То ми припоминають слова отця Маркіана Шашкевича, адресовані його сполуччизникам-Українцям: „Руська Мати нас родила, Руська Мати нас повела...”

Ряди Світового конгресу Українців ся переплітають з Русинами нелем в дідовизні історії, але і в назві. Найменше три організації-члени Світового конгресу Українців носять мено „Русин”. Є то „Союз Русинів та Українців Сербії і Чорногорії”, „Союз русинів-українців Словацької Республіки” та „Союз Русинів та Українців Республіки Хорватія”. Найвекшов радосте про мене было бы, жебы вшыткы русиньскы організації за границями України ся стали членами Світового конгресу Українців. Самособов, я всесторонно буду напоминый вести діалогу у тім ділі.

Світовий конгрес Українців поважує термін „Русь” за стародавню назву України і Русинів, („Рутеніє” по латиньскы) і народу, котрый тепер себе зве Українцями (дакотры з них із додатком „Русины”). Міджі іншым,

найвызначніша історична робота нашого народу несе назву „Історія України-Руси”. Я читав Вашу книгу „Our People” і обявив єм в ній много сполочных знаків, главно в історії, культурі, релігії. То є достаточне на то, жебы подтвердити, же міджі нами екзистує вець сполочного, як роздільного.

Жаль, але недавно єм ся вернув з дороги по Європі і планую далшу, ведно з родиною, на місяць юл. Щіро повіджено, я не можу організувати іщі єдну дорогу, абы дістати ся на Ваш конгрес. Але я бы хотів ходем таким способом выужыти можность послати сердечне привітання од Світового конгресу Українців вшыткым учасникам Вашого конгресу і вшыткым Русинам світу. Боже, благослови Вас і Ваше снажіння! Ная судьба буде к Вам жычлива. Желам Вам вшытко добре, бо вшыткы мы Божы діти. Але я Вам желаю іщі вець, бо мы, Українці, в конечній результаті сьме Русинами.

З почливосте

Аскольд С. Лозинський,
президент Світового конгресу Українців

СТРІЧІ З НАЙВИСШЫМА ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РУМУНІЇ...

... члена Світової ради Русинів за Румунію – Юрія ФІРЦАКА

В місяці серпентрі 2007 року представителів народностных бив участный на стрічі групи меншин у Посланецькій ко-

• Стріча групи представителів народностных меншин у Посланецькій коморі румуньского парламенту з президентом Румуньской республіки Траяном Баческу (першый зліва), де бив ай член Світової ради Русинів і посланец в румуньскім парламенті за Русинів – Юрій Фіртака (на фотці подає собі руку з президентом).

морі румуньского парламенту з президентом Румуньска **Траяном Баческу**. Але стрітив ся і з премером Румуньска **Каліном Попеску Тарічаном**, якого інформовав о 9. Світовім конгресі Русинів, котрый бы 21. – 24. юна в місті Мараморош-Сірет в Румуньску.

Пресдседа влады ся інтересовав о приятий резулутції і ей реалізації. Посланець румуньского парламенту за Русинів Румунії Ю. Фіртака на конець стрічі подаровав премерови румуньску верзію книжки П. Р. Маґочія „**Poporul de niciunde: Istorie în imagini a rutenilor carpatici**” (Народ нивидкы: ілюстрована історія карпаторусинів).

Ф. Г.

• **На 1. сторінці обалкы:** Заслужений умелець Франтішек Гібала, родак із Крайной Поляны, якого в 2007 році припоминаме собі два юбілеї – 95 років од народжіння і 20 років од єго смерти.

• **На 2. сторінці обалкы:** Учасници III. Міджінародного конгресу русиньского языка, котрый у днях 14. – 16. септембра 2007 бив у Педагогічній академії в Кракові.
Фоткы: А. З.

• **На 3. сторінці обалкы:** Сердечна стріча члена СРР і посланця румуньского парламенту за Русинів – Юрія Фіртака з премером Румуньска Каліном Попеску Тарічаном (зліва).

• **На 4. сторінці обалкы:** 17. септембра 2007 група Русинів із Підкарпатя, главно учітелі русиньского языка, ідучі з краківського конгресу, навщівла Пряшів і, окрем іншого, сфотографовали ся перед Памятником нашому будителю Александрови Духновичови, якому дали честь.
Фотка: А. З.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочі Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адреці: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідных штатів: 350 корун, до ост. штатів 24 америцькых доларів, І. класов – 29 доларів. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПґДр. Кветослава Копорова, ПґДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПґДр. Анна Плішкова, ПґДр. Регістрачны чісла: MK SR 418/91, MİC 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в серпентрі 2007 р.

